

**HÜMÂYÛN-NÂME HİKÂYELERİNDEKİ AŞK
KAVRAMININ KÜLTÜREL ARKA PLANI VE AŞK
ALGISININ HİKÂYELERDE İŞLENİŞ BOYUTLARI**

Tuncay BÜLBÜL*

ÖZET

Bu yazıda Kelile ve Dimne hikâyelerinin Türkçeye tercümesi olan Hümâyûn-nâme adlı eserdeki aşk kavramının kültürel arka planı ve aşk algısının hikâyelerde işleniş boyutları ele alınmıştır. Bunun için Hümâyûn-nâme hikâyelerinin ortaya çıktığı kültür ortamında aşkın nasıl bir zemine oturduğunun öncelikle işlenmesi gerekli görülmüştür. Bu bağlamda, aşk kavramının Doğu kültüründe nasıl algılandığı ana hatlarıyla ortaya konmaya çalışıldı. Diğer taraftan, yazının konusunu teşkil eden Hümâyûn-nâme'nin okuyucu tarafından genel olarak tanınmasını sağlamak için eserle ilgili genel bilgiler verildi. Yazının asıl omurgasını oluşturan, aşk algısının Hümâyûn-nâme hikâyelerindeki işleniş boyutları tasnif edilerek aşk algısının hangi aşamalarda gerçekleştiği ortaya konmaya çalışıldı. Aynı zamanda aşkla ilgili kavramların eserde nasıl bir anlam algısı içinde değerlendirildiği ele alındı. Hümâyûn-nâme hikâyelerindeki aşk algısının daha çok, “somut” bir düzlemde insanî aşk bağlamında gerçekleşmesinden dolayı, okuyucunun kafasında konunun daha belirgin hale gelebilmesi için, doğrudan insanî aşkı konu alan altı hikâyenin özetine “Ekler” kısmında yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Kelile ve Dimne hikâyeleri, Hümâyûn-nâme, aşk, âşık, ma'şûk.

---

* Dr. Dumlupınar Üniversitesi, tuncaybulbul@gmail.com

**CULTURAL BACKGROUND OF CONCEPT OF LOVE IN
HÜMÂYÛN-NÂME AND CONTEXTUALIZATION
DIMENSIONS OF PERCEPTION OF LOVE IN FABLES**

ABSTRACT

This paper deals with the cultural background of the concept of love in Hümâyûn-nâme (an Ottoman translation of Kalilag and Damnag) and contextualization dimensions of perception of love in fables. Therefore, it is necessary to deal with how the concept of love was perceived in the cultural setting in which the fables in Hümâyûn-nâme were produced. In this context, how the concept of love was perceived in the Oriental culture was described in general lines. Moreover, a general overview of the work was presented so that the readers could gain a better understanding of Hümâyûn-nâme. This paper aims at classifying the contextualization of the perception of love in the fables of Hümâyûn-nâme which forms the main backbone of this paper and it aims at exploring at what stages the perception of love occurred. Furthermore, it also deals with in what kind of perception of meaning the concepts of love were assessed in the work of art. Since the perception of love in Hümâyûn-nâme centers around humanitarian love, the abstracts of six fables which deal directly with humanitarian love were added in the appendix so that the readers would have a better understanding of the topic.

Key Words: Kalilag and Damnag fables, Hümâyûn-nâme, love, lover, beloved.

Giriş

Aşk problemiği insanoğlunu, belki de, varoluş serüveninin başlangıcından bu yana meşgul etmiş kavramlardan biridir. İnsanı çepeçevre saran bu duygular yumağının ne olduğu ya da ne olmadığı, nereden kaynaklandığı, insanı hangi yönlerden etkilediği gibi pek çok konu günümüze kadar tartışıla gelmiştir¹. Konunun bu derece insanı

---

¹ “Aşk” meselesinin, Doğu kültürü bağlamında, özellikle teorik düzeyde yapılan değerlendirmeler ve tartışmalar için bkz. (İbn Arabî 1992; İbn Sina 2002; Ahmed Gazzâlî 2004; Beytur 2001; Barks 2003; Bayrakdar 1994; Demirci 1997; Yasa 2002). Aynı zamanda Batı kültürü bağlamında, aşk algısıyla ilgili olarak ilk çağ

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

meşgul etmesinin temelinde, aşk algısının, temel ilkeler sabit kalmak şartıyla, kişiden kişiye değişiklik arz etmesi olarak görülebilir. Aşk olgusu her ne kadar, her “nefis”te farklı şekilde tezahür etse de, Doğu kültüründe temel amaç olarak aşk’ın kendisini içselleştirme, bir anlamda, aşkta “ben”liğini yok etmek görülmüştür. Özellikle Kur’an-ı Kerim’deki “Allah onları sever; onlar da Allah’ı sever” (Mâide 54) ifadesi Doğulu mütefekkirleri Allah/Tanrı/Rab merkezli bir aşk algısına sürüklemiş, aşk’ın insanî boyutu bir anlamda, arka plana atılmıştır.

Türk kültür tarihinde de konuyla ilgili olarak çok geniş bir veri tabanı bulunmaktadır. Özellikle divan edebiyatında, aşk algısının çeşitli tezahürlerinin ifadesi sıklıkla karşımıza çıkan unsurlar arasındadır. Divan edebiyatı uzun yıllar boyunca ortaya koyduğu ürünlerle aşk’ın Doğu temelli teorisinin, bir anlamda sözle uygulamaya döküldüğü örneklerinin bütünü olarak görülebilir. Dünya edebiyatları içerisinde, aşkı edebî ürünlere malzeme yaparak uzun asırlar boyunca bu duygular yumağının terennüm edilmesini sağlayan yegâne edebiyat divan edebiyatıdır (Pala 1995a: 81). Divan edebiyatı aşkı algılayış bakımından Batı edebiyatından ayrılır; aşkı çok daha geniş bir ürün yelpazesinde işlemek bakımında da Doğu kültürü içerisinde daha farklı bir yer edinir (Pala 1995a: 81). Divan edebiyatı aşkı, daha çok şiir alanında terennüm etmeyi tercih etmiştir, ancak mensur metinlerde de aşkla ilgili duygu ve düşüncelerin ifadesi azımsanmayacak derecededir. Sinan Paşa’nın, Tazarru’name’sinde “İşâret-i Evsâf-ı Işk” başlığı altında (Tulum 2001: 187) sayfalar boyunca manzum-mensur karışık bir tarzda ortaya koyduğu aşkla ilgili düşünceleri aşk’ın mensur eserlerde de dile getirildiğini ifade noktasında dikkat çekici bir örnektir.

Bu çalışmada Doğu kültürünün bir ürünü olan Kelile ve Dimne hikâyelerinin 16. yüzyılda Türkçeye tercümesi olan Hümâyûn-nâme adlı eserde görülen “âşik” ve “ma’sûk” bağlamında aşk algısı ifade edilmeye çalışılacaktır.

1. Hümâyûn-nâme

Hümâyûn-nâme, Filibeli Alâaddin Ali Çelebi tarafından, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi’nin Envâr-ı Süheylî adlı eserinden tercüme edilmiştir. Eser, ünlü Hint kaynaklı Kelile ve Dimne hikâyelerinden oluşmaktadır.

Kelile ve Dimne hikâyeleri Hint menşeli olup Hint kültüründe yer alan Pança Tantra hikâyelerinin, uzun tercüme

düşünürleri başta olmak üzere Batı kültürünün ortaya koyduğu düşünceler için bkz. (Blondel 2004; Ayvazoğlu 1993).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

faaliyetleri sonucunda çevrilerek Kelile ve Dimne hikâyeleri halini almasıyla oluşmuş metinler bütünüdür. Kelile ve Dimne hikâyeleri dünya üzerinde pek çok dile tercüme edilmiş, bu tercüme içinde Mukaffa'nın Arapçaya ve Vâiz-i Kâşifi'nin Farsçaya tercümesi öne çıkmıştır (Bülbül 2009: 23-29). Mukaffa tercümesinden sonra hikâyeleri Kelile ve Dimne hikâyeleri olarak adlandırma geleneği başlamıştır (Bülbül 2009: 24-27). Mukaffa, Pañça Tantra hikâyelerinin dünya edebiyatlarına yayılmasına ve hikâyelerin çevrilmesine büyük katkılar sunmuştur. Kelile ve Dimne hikâyelerinin İngilizce, Almanca, İspanyolca Fransızca, Danca, Süryanice, Yunanca... gibi pek çok dünya diline çevrilmesinde kullanılan metin Mukaffa'nın tercümesidir (Bülbül 2009: 27-29, 33).

Mukaffa, Pañça Tantra hikâyelerinin değışerek gelişmesini de sağlamıştır. Pañça Tantra hikâyelerinin orijinalinde olmayan Dimne'nin, yaptığı kötülükler sonucunda cezasını görmesi bölümü (ikinci bölüm) Mukaffa tarafından esere ilave edilmiştir (Bülbül 2009: 25-26). Mukaffa'nın hikâyelere olan katkısı sadece bu bölümle sınırlı kalmamış, gerek kurgu gerekse ifade tarzı bakımından da Kelile ve Dimne hikâyelerinin gelişmesini sağlamıştır.

Kelile ve Dimne tercümeleeri içerisinde, Mukaffa tercümesinden sonra dikkat çekici bir diğer tercüme de Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin Envâr-ı Süheylî adlı tercümesidir. Kâşifi eserini Mukaffa tercümesine dayanan, Nasrullah'ın eserinden tercüme etmiştir (Bülbül 2009: 28-29). Ancak Kâşifi, Nasrullah'ın eserini olduğu gibi tercüme etme yoluna gitmemiş, Kelile ve Dimne hikâyelerinin algılanması bakımından gereksiz gördüğü bazı bölümleri ve hikâyeleri çıkartmıştır (Bülbül 2009: 29). Mütercim aynı zamanda Mukaffa'nın ortaya koyduğu kurguyu da oldukça değıştirmiştir.

Kelile ve Dimne hikâyelerinin Anadolu sahasında yapılan ilk tercümesi Nasrullah'ın tercümesine dayanan Kul Mes'ud'un yaptığı tercümedir (Bülbül 2009: 31). Kelile ve Dimne hikâyelerini Anadolu sahasındaki bir diğer tercümesi Filibeli Alâaddin Ali Çelebi'nin Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin Envâr-ı Süheylî adlı eserinden tercüme ettiği Hümâyûn-nâme adlı eserdir.

Filibeli Alâaddin Ali Çelebi tercümesinde Envâr-ı Süheylî'ye, gerek kurgu ve gerekse söyleyiş bakımından çok fazla müdahale etmemiş, Hümâyûn-nâme'yi oluştururken, bazı küçük değışiklikler dışında, Envâr-ı Süheylî'yi olduğu gibi aktarmıştır (Bülbül 2009: 197-204). Böyle olmakla birlikte Hümâyûn-nâme,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

neredeys e kutsal kitaplara nasip olacak bir şöhrete kavuşmuş², hemen her kütüphanede eserin en az bir nüshasına yer verilmiştir. Eserin yurt içinde ve yurt dışında pek çok nüshası bulunmaktadır (Bülbül 2009: 205-220). Bu nüshaların pek çoğu da nitelikli ve özenli nüshalardır. Yapılan tenkitli metin çalışması sırasında görülmüştür ki bu kadar yaygın bir şekilde istinsah faaliyetlerine maruz kalan Hümâyûn-nâme kolbaşıları bakımından fazla çeşitlenme göstermemiştir (Bülbül 2009).

Hümâyûn-nâme'nin sahip olduğu bu şöhret sadece Osmanlı tebaası bağlamında kalmamış, Fransızca, Almanca, İsveççe, İspanyolca gibi dillere tercüme edilerek Kelile ve Dimne hikâyelerinin Batı dünyasında da tanınmasına katkı sağlamıştır. Hatta eserin Fransızca tercümesinden Flemenkçe, Lehçe, Yunanca, Macarca, Malayca, bu dilden de Cavaca'ya aktarıldığı görülmüştür (Bülbül 2009: 33).

Ayrıca, 16. Yüzyıldan itibaren ortaya konan minyatürlü nüshalarla da bir Hümâyûn-nâme minyatürleri geleneği oluşmuştur (Sims 1991: 98-123). Nüshalarının büyük çoğunluğunun nitelikli ve özenli nüshalar olan Hümâyûn-nâme'nin bilinen, 5 adet minyatürlü nüshası mevcuttur (Bülbül 2009: 228).

Hümâyûn-nâme'de 1 ana çerçeve hikâye, 5 giriş hikâyesi, 13 çerçeve hikâye ve 89 yan hikâye bulunmaktadır (Bülbül 2009: 197). Eserdeki hikâyelerin tamamı ana çerçeve hikâyenin kahramanları olan Huçeste-rây adındaki bir vezirin Hümâyûn-fâl adındaki hükümdarına, akıllı bir hükümdarın nasıl olması ve nasıl davranması gerektiğini ifade edebilmek için anlattığı "Kıssa-i Birehmen ü Rây"dan oluşmaktadır (Bülbül 2009: 35). Adı geçen bu kıssa da Dâbşelîm adındaki bir hükümdarın Bîdpây adındaki bir bilgeden dinlediği öğütlerden oluşmaktadır. Eserin başında görünen Huçeste-rây ile Hümâyûn-fâl eserin sonuna kadar bir daha karşımıza çıkmaz. Eser, yine Huçeste-rây ile Hümâyûn-fâl arasında geçen diyaloglarla sona erer (Bülbül 2009: 1236). Toplam 14 bölümden oluşan Hümâyûn-nâme'de Hükümdar Dâbşelîm ile Birehmen Bîdpây her bölümün başında ve sonunda karşımıza çıkarlar. Kısacası her bölüm Bîdpây'ın Dâbşelîm'e anlattığı farklı konulardaki hikâyelerden oluşmaktadır.

2. Hümâyûn-nâme Hikâyelerindeki Aşk Algısı

Hümâyûn-nâme hikâyelerindeki aşk algısına geçmeden önce, eserin meydana getirildiği kültür ortamı olan divan edebiyatında aşka bakışın ve bu edebiyatta aşk'ın hangi zeminde değerlendirildiğinin üzerinde durmak yerinde olacaktır.

² Bu ifadeyi doktora tez savunmam sırasında Prof. Dr. Cemal KURNAZ kullanmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Divan edebiyatının dayandığı en temel kaynaklardan biri de Doğu kültürüdür. Aşk konusu Doğu’da uzun asırlar boyunca pek çok sûfi tarafından tartışılmış ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Doğu düşünürlerine göre insandaki sevginin nedeni insanın “güzel” olana meylidir (Demirci 1997: 17; Pala 1995b: 53). Gerçek güzelliğin kaynağı ise Allah’ın kendisidir (Demirci 1997: 17). “Ben bir gizli hazine idim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.” kudsî hadisi aşk’ın, daha insanın yaratılmadan evvel Tanrı tasavvuru halindeyken ortaya çıktığı ile ilgili olarak hemen hemen bütün mutasavvıfların dayandığı temel noktadır (İbn Arabî 1992: 47; Pala 1995b: 53; Demirci 1997: 17). Bu anlayış bir anlamda hiçbir şey yokken aşkın olduğu sonucunu ortaya çıkarır (Ceylan 2005: 5).

Aşkın insanda ortaya çıkarttığı hâllerin değerlendirilmesi sonucunda da sevginin çeşitli şekillerde tasnifi yapılmıştır. “*Sûfiler ekseriya sevgiyi (hub, muhabbet) çeşitli kısımlara ayırırlar, umumiyetle de son mertebeye aşkı koyarlar, aşkı sevginin en mükemmel şekli sayarlar. Sevginin dereceleri: 1 Meveddet: Sevgi sebebiyle kalbin özlem içinde bulunması. 2 Hevâ: Sürekli olarak sâlike gözyaşı döktüren sevda. 3 Hillet: Sevgilinin sevgisiyle sermest olmak, tam dostluk. 4 Mahabbet: Kötü huylardan arınma ve güzel huylarla donanma suretiyle sevgiliye layık olmak ve yaklaşmak. 5 Şağaf: Kalbi parçalayan ve yakan ateşli sevgi. 6 Hüyâm: Sevdalılı çıldirtan sevgi, sevgi çılgınlığı, çılgınca sevme, sevgilinin kulu, kölesi olma. 7 Vâleh: Dostun ve yârin güzelliğini seyredirken sevgi şarabıyla kendinden geçme. Sevgi şarabını kana kana içmek. 8 Aşk: Sevenin sevgilisinde kendisini yok etmesi; aşkın yok, sadece maşukun var olması, her şeyin ondan ibaret olması hali.*” (Uludağ 1998: 59).

İbn Arabî³ dışındaki bütün mutasavvıflar aşkı mecâzî aşk ve hakikî aşk olmak üzere ikiye ayırmışlardır (Pala 1995b: 53). Buna göre hakikî aşk Allah’ın kulu, kulun da Allah’ı sevmesi; mecâzî aşk da insanın insanı veya diğer bütün yaratıkları sevmesi olarak tanımlanır (Uludağ 1998: 60; Pala 1995b: 53).

Bütün Doğu kültürünü etkileyen bu tanımlamalar divan edebiyatında da benzer şekilde karşılık bulmuştur. Divan edebiyatında âşık, marazî denebilecek bir aşk serüveni içerisinde. “*Divan*

³ İbn Arabî aşkı ilâhî aşk, ruhânî aşk ve tabiî aşk olmak üzere üç kısma ayırmaktadır. İlâhî aşk: Allah’ın insana duyduğu sevgidir. Ayrıca insanın Allah’a duyduğu sevgi de ilâhî olarak kabul edilir. Ruhânî aşk: Âşığın sevgilisini razı ve hoşnut etmeye çalıştığı sevgidir. Bu kısım aşkta sevgilisine karşı olabilecek hiçbir şey âşıkta barınmaz. Kısacası âşık tümüyle sevgilinin iradesine bağlıdır. Tabiî aşk: Tamamen bütün arzularını tatmin etme yolunu araştıranların sevgisidir. Onun bu çabası sevgilisinin hoşuna gitsin ya da gitmesin hiç önemli değildir (İbn Arabî 1992: 43).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Edebiyatı'ndaki aşk, âşık ile maşûk (seven ile sevilen) arasında daha çok âşığı ilgilendiren bir durumdur. Buna üçüncü kişi olarak bazen rakip (ağyar) de müdahildir. Ne yazık ki âşıkta haddinden aşkın olan bu aşk, sevgilide hiç yok gibidir. O âşıkını hiç duymayan, görmeyen, bilmeyen bir sevgilidir. Ondan hiçbir durumda aşk sadır olmaz. Belki ömürde bir, iltifat söz konusu edilir; o da âşıkın değil, rakibin nasibine düşer. Çünkü sevilen (maşûk) bir taneciktir; sevenler (uşşâk) ise yüzlerce, hatta binlerce... Âşık bunlardan yalnızca biridir ve bir olan sevgilisine karşı bin olan rakipleriyle mücadele etmekle yükümlüdür.” (Pala 1995a: 83). Divan edebiyatında tabîi aşktan, ruhanî aşka; mecâzî aşktan ilâhî aşka kadar aşk'ın pek çok rengini bulmak mümkündür (Pala 1995a: 83). Özellikle Nedim'le birlikte aşkın somut yüzü divan edebiyatında kendini göstermiştir (Pala 1995a: 93). Hal böyle olmakla birlikte divan şiiri, Doğu kültürü içerisinde olması hasebiyle, ilâhî aşkı içselleştirmeyi gaye edinerek onu diğer aşklardan daha farklı bir noktada konumlandırmıştır. Divan edebiyatında, özellikle Leylâ vü Mecnûn, Yûsuf u Züleyhâ, Hüsrev ü Şirin gibi aşk konulu mesnevîlerde aşkın somuttan soyuta, mecazdan ilâhîye giden bir seyir takip ettiği görülmektedir (Pala 1995a: 82). Böyle bir yaklaşımlar yumağı içinde aşk'ın ilâhî olanı insanî olanından daha olumlu bir noktada değerlendirilmiştir.

Divan edebiyatında âşık sürekli bir elem, dert, ezâ çekme pozisyonu içindedir. Âşık hiçbir zaman kendisine yüz vermeyen sevgilisinin başkalarıyla ünsiyet içerisinde bulunmasına tahammül etmek durumundadır. Divan edebiyatındaki âşığın bu konumu yine Doğu kültürü içerisinde karşılığını bulmaktadır. Ahmed Gazzâlî bu konuda “...eğer ayrılık, mâşukun seçimiyle olursa, bu, onun hiç ilgi ve iltifat göstermemesi anlamına gelir. Eğer ayrılık, âşığın irade ve seçimiyle olursa, âşık henüz aşkın velâyeti altına girmemiş ve ona tam olarak râm olmamış demektir.” (Ahmed Gazzâlî 2005: 57) ifadelerini kullanmaktadır. Yani, Gazzâlî'ye göre, âşığın “sefer”i tercih etmesi onun aşkı tam anlamıyla içselleştiremediği anlamına gelmektedir. Böyle bir durum karşısında da âşığın, her şeye rağmen, tahammül gösterip aşkında dâim olması daha anlamlı bir duruma gelmektedir. Zaten aşk'ın ilerleyen aşamalarında âşık, ma'şûku da yok ederek sadece aşkıyla baş başa kalmak durumundadır. Bu durum divan edebiyatında “Leylâ” diyerek “Mevlâ”yı bulma şeklinde ifade edilmiştir.

2. 1. Geleneksel Soyut Aşk Algısının Somutlaşmış Hâli: Aşk'ın İnsanî Boyutu

Doğu kültürü içerisinde şekillenen Hümâyûn-nâme hikâyelerinin bu ortamda gelişen aşk algısından uzak kalması elbette

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

beklenemez. Ancak eserde ortaya çıkan aşk algısının, eserin bir nasihat kitabı olması hasebiyle, farklı şekillerde konumlandığı görülmektedir. Kelile ve Dimne hikâyelerinde bu durumun ortaya çıkmasının nedeni eserin “işlevi”yle ilgilidir. Müellif, iddialarını sağlam bir zemine oturtabilmek için ya da açıklamalarının hitap ettiği toplumda kabul görmesi için o toplumun kültürel arka planında bulunan ve toplumun büyük değer attığı aşk algısının toplumsal bellekte bulunan çağrışımlarını kullanmıştır. Bu çağrışımlar Osmanlı toplumunu da kapsayan Doğu kültür ortamının belleğinde bulunan değerlerden oluşmaktadır.

Aslına bakılırsa divan edebiyatında görülen aşk algısının elemanları (âşık, ma’sûk, rakip) tam anlamıyla muhayyel, soyut bir karaktere sahiptir. Bu elemanlardan âşık, şairlerin kendilerini âşık olarak görmeleri neticesinde daha somut bir yapı arz etmektedir. Hümâyûn-nâme hikâyelerinde ise (her ne kadar bu hikâyeler muhayyel olsa da) aşk elemanlarının, geleneksel soyut aşk algısının tersi olarak daha somut bir konumlandırma içinde kendilerini gösterdikleri müşahede edilmektedir. Divan edebiyatında gördüğümüz “mim dudaklı, kıl belli, yay kaşlı” sevgili tipi Hümâyûn-nâme’de cismi belli bir karaktere bürünür.

*“Şeh-zâde sultân-ı Bağdâd’dan icâzet taleb idüp ‘özrler dileyüp itdüğü ziyâfet ü hıdmet muķâbelesinde envâ’-ı şükr ü minnetler idüp hedıyye resminde harem-i sultâna bir ÇİNİ kenîzek irsâl itdi ve hemân-dem raht-ı ikâmeti andan götürüp Horâsân yolın tutdı gıtdı. Sultân-ı Bağdâd edâ-yı hıdmet-i müşâyeye’at ve ri’âyet-i kâ’ide-i muvâde’atden soñra haremine mürâca’at idüp kenîzeki taleb itdi. Bir şüret gördi ki nakķâş-ı fıtrat ol melâhatde bir şüret levh-i vücûda nakş itmemiş ve dîde-i fikret ol leţâfetde bir hey’et cerîde-i hayâlde ve ‘âlem-i mişâlde görmüş işitmiş degül. Zencîr-i zülf-i tâbdârı kemend-i fitne ile dil-i nezzârı teşhîr ve bedr-i münîr minberine pây-e-i felekde anuñ şüret-i Yûsuf-şıfatı süresin tefsîr eyler idi. Da’vâ-yı kec-ebur-yı hûbânı çİN-i ebrû ile tāk-ı nisyâna atmış ve dâ’iye-i zühhd-i küşenîşinânı girişme-i çeşm-i nîm-mest ile bâde-perestlik bâdiyesine bırakmış. **Meşnevî:***

*Ruħı ‘uşşâķ için şem’-i şebistân
Lebi nuķl-i şarâb-ı mey-perestân
Kadı naħl-i bülend ü râst bînân
Ham-ı zülf-i harîm-i şeb-nişînân
Dehânından kalup şehd ü şeker teng
Lebinden la’lûñ olmışdı yiri seng”* (Bülbül 2009: 993)

Bu örnekte görüldüğü üzere Hümâyûn-nâme’de, her ne kadar divan edebiyatının “sevgili”yi tanımlarken kullandığı kelime ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

tamlama kadrosu kullanılmış olsa da burada tasvir edilen “sevgili” imajının daha reel bir karaktere sahip olduğu açıktır. Yine başka bir örnekte de benzer kullanım özelliklerini görmek mümkündür:

“*Selâtin-i rüy-ı zemînde envâ‘-ı mefâhir ile mümtâz olmuş idi ve hevâkin-i Çîn ü Mâçîn’den eşnâf-ı mü’essir ile ihtisâş bulmuş idi. İki ferzend-i dil-bendi var idi ki çeşme-i hür ve çihre-i hür gibi rüy-ı dil-cüylarında cüy-ı nûr akar idi ve mâh-ı nev saht-ı bâm-ı felekden aîlup tarâvet-i rû ve leţâfet-i ebrûlarına bakar idi. Birisi tîr-i gamze-i dil-şikâr ile kemân-vâr celle-nişînân-ı şavâmi‘-ı inzivâyı kendüye eger idi ve zencîr-i zülf-i tâbdâr ile mecânîn-i bîmâr-sitân-ı ‘aşkı müy-keşân-ı silsile-i derde çeker idi. Birinüñ nazzâre-i i‘tidâl-i bâlâ-yı cân-fezâsı hasretinden serv-i sehînüñ ârâm u qarârı dilden ve şâh-ı çenârüñ ‘inân-ı ihtiyârı elden gitmiş idi ve reftâr-ı ‘acib ve harekât-ı dil-firîbi gayretinden kebg-i tizenüñ hîrâmın kendüye harâm itmiş idi.* **Beyt:**

*Birinüñ lâle-veş rüyı dirahşân
Birisinüñ lebi la‘l-i Bedehşân*

Her biri bâ-vücûd cemâl-i şüret ve kemâl-i hüsni-ı sîret ile ârâste ve nihâl-i hâlleri ezhâr-ı hüner ü kemâl ile pîrâste. **Beyt:**

*Kişver-i hüsne her biri bir beg
İkisi de biri birinden yeg*

Beyt:

*Çeşm-i gerdün şüret ü ma‘nâ ne-dîd-est in çenîn
Be çenîn ma‘nâ vü şüret âferîn bād âferîn⁴*

Birine süheyl-i Yemenî dirler idi ve birisine mâh-ı Huteni dirler idi. Bu iki püserüñ mâderi bir duhter-i nîk-ahter idi ki reşk-i ‘arîz-ı rengininden rüy-ı arûs-ı âftâb mestür-ı hicâb-ı ıztırâb ve şerm-i turre-i çîn-i pür-çininden ca‘d-ı sünbül pür-pîç ü tâb idi. **Meşnevî:**

*Cemâli mihr-i ‘âlem-tâba gâlib
Biribirine a‘zası münâsib
Tonatmış gabgabin ferhunde fâli
Gümüş kandîl ile şahn-ı cemâli
Kızarmış ruhları hem kâkül olmuş
Leb-i cân-bahşî ‘uşşâka mül olmuş
Yüz urup güşına zerrîn mengüş
Gül ile nergis olmuşlar hem-âgüş
Kamer hem-şiresiydi gabgabinuñ
Şeker hem-şehrîsî şîrîn lebinüñ”*

(Bülbül 2009: 1083-1084)

⁴ Feleğin gözü böyle bir şekil ve mânâ görmemiştir. Böyle bir mânâ ve şekle âferinler olsun.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Hümâyûn-nâme'de, aşk elemanları olarak niteleyebileceğimiz “âşık, ma'sûk ve rakib” kavramlarının “âşık, ma'sûk, mahbûb, yâr, ağıyâr” gibi kavramlarla karşılandığı görülmektedir. Eserde bu kelimelerin, geleneksel aşk algısına uygun bir biçimde ele alındığı görülse de kelimeler daha çok verilecek mesajın içeriğine uygun bir şekilde metin içine yerleştirilmektedir.

Hümâyûn-nâme'de “âşık” ve “ma'sûk” kelimelerinin daha çok gayr-ı meşru ilişkilerde ilişkiyi yaşayan tarafları tanımlamada kullanıldığı görülür. Meşru ilişkilerde daha ziyade “yâr, şevher, avret” kelimeleri kullanılmaktadır. Hümâyûn-nâme'de aşk, kadın-erkek ilişkisi bağlamında gerçekleşmektedir. Bu ilişki içerisinde “ma'sûk” kavramının daha çok erkeği; “âşık” kavramının da daha çok kadını karşıladığı görülür. Eserde “hil'atini kaybeden derviş” hikâyesinde geçen kasabın karısı ile ilişki yaşadığı delikanlı, kadının “ma'sûk”u olarak nitelenmektedir:

“Zen-i haccâm vüfûr-ı maḥabbet ve kemâl-i merḥametinden mukteżāsına rızâ virdi ve andan bedel kendüyi bend-i belâya peyvend idüp anı taşra gönderdi. Zâhid bu kelimâtı istimâ' itmek ile ser-rişte-i sebeb-i ceng-i zen ü şevher çengine düşdi. Bu eşnâda keşşger bîdâr olup 'avretine âvâz itdi. Zen-i haccâm nâ-gâh âvâzından bile ve keyfiyyet-i hâle muḥtâlî' ola diyü havfindan cevâb virmedi. Keşşger her bârî ki feryâd u fiğân itdi, zen-i haccâm cevâba iḳdâm itmedi. Keşşger bu hâlden gâyet-i münfa' il ve âteş-i hışm ve nâ'ire-i gâzabı temâm-ı müşte' il olup fi'l-hâl nişgirdesin eline alup geldi. Zen-i haccâmuñ burnın kesüp eline virdi. Ma'sûkuña gönder ki hoş tuḥfedür didi.” (Bülbül 2009: 417).

Yine benzer yaklaşım “ahmak marangoz” hikâyesinde görülmektedir. Hikâyede marangozun karısı ilişki yaşadığı delikanlıyı “ma'sûk” olarak nitelemektedir:

“Bî-çâre ol kadar tevaḳḳuf itdi ki anlar câmeḥ'âba meyl itdi. Âheste âheste bunlaruñ yanında bir küşede siñdi yatdı, tâ bâķî muşâḥabetlerin daḥı müşâhede kıla ve ḥaķîkat-i ḥâli kendü gözi ile görüp anuñ ḥaķḳında didükleri vâķı' mıdur bile. Bu eşnâda nâ-gâh zenüñ gözi anuñ yüzine râst geldi. Erinüñ gitmesi bu ḥâli taḥķiḳ için bahâne imiş bildi. Fi'l-hâl dîk-i mekri âteş-i fikr ile ḳaynadup ma'sûḳına sırr ile eyitdi: Cehr ile benden şor ki beni mi ziyâde seversin yoḥsa şevherüñi mi? Cevân ref'-i şavt ile eyitdi: Ey serv-i cemen leṭâfet-i ḳâmetüñ gibi râst söyle ki cân u dilden baña mı ziyâde mâ'ılsin ḥelâlüñe mi? Zen eyitdi: Bu su'âle sebeb nedir? Bu muḥâli ya'nî taleb ne? Cevân bîm-i cândan su'âl-i evveli tekrâr ve zebân-ı ilḥâḥı ber-kâr itdi. Zen eyitdi: Gerek incin gerek incinme, sözüñ ṭogrısı budur ki 'avretler ekşer yâ sehv ü gâflet yâ lehv ü şehvet

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

cihetinden bu maķûle hareket iderler ve nâ-maķremlere hem-dem olup bîġâneler ile münâsebet ve ecnebîler ile muşâķabet eylerler, ammâ çün ħâcet-i nefsleri revâ ola ve sûret-i şehvetleri inkisâr bula bîġâneler ħükmin virüp naķar-ı i'tibârdan dür iderler ve mücâlesetinden i'râz idüp muşâķabetinden teneffür eylerler.”(Bülbül 2009: 767).

Aynı hikâyede ahmak marangoz, karısının, aşk yaşadığı delikanlıya yukarıdaki ifadeleri sarf etmesinden sonra karısının kendisine “âşık” olduğunu söylemektedir:

“Çün dürüdger bu füsün u fesâneyi işitdi göñlinde re'fet ü rahmet âşarı zuhür itdi ve 'ırķ-ı şefķat ü maķabbeti hareket idüp kendü kendüye eyitdi: Az ħalmış idi ki bu 'avret ħaķķında bir mażarrat benden şâdir olup ve Ħudâ-yı perverdgâr ħuzûrında şermsâr u güneħ-kâr olaydum. Bu derdmend ħaķķında ne 'aceb sũ'-i zann itmişem. Bu miskîn ħod baña 'âşık-ı zâr imiş ve benüm maķabbetümden şeb ü rüz bî-şabr u bî-ķarâr imiş. Anuñ baña bu ħadar ta'alluķ u ta'aşşuķı var iken dîn-i maķabbetde ve âyîn-i mürüvvetde lâ'îķ budur ki anuñ ħaķâsını yüzine urmayam ve bu maķûle nâdirelerden ki andan şâdir oldı, iġmâz idüp andan i'râz göstermeyem ki ħiç âferîdeye sehv ü zilletten 'işmet ve bir bendeye bend-i şehvetden ħalâş olmaġa tâķat müyesser degüldür.”(Bülbül 2009: 768).

Âşık ve ma'sûk kelimesinde ortaya çıkan bu durum, bu kelimenin geçtiği hikâyelerin daha çok kadın merkezli bir anlatım özelliğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Eserde, insanî anlamda aşk algısının cinsî bir karakter taşıdığı görülmektedir. Bu ilişkilerin beġenmeden hoşlanmaya, hoşlanmadan tutkuya giden seyrinin kademe kademe anlatıldığı durumlarla karşılaşmak mümkündür. “Ahmak marangoz” hikâyesinde marangozun karısı ile komşusu olan delikanlı arasında ilişkinin başlaması şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ol zenüñ murġ-ı dili bu cevânuñ maķabbet dâmina tutuldi. Cevânuñ daġı göñli şikârı zenüñ 'aşķ kemendine giriftâr oldı. Āġirü'l-emr vesâyıt miyândan gidüp murâsala muvâsalaya ve mu'âşaka mu'ânakaya mübeddel oldı ve muķaddemât-ı kelâm ve peyâm-ı 'iş-i müdâm ve 'işret-i şubġ u şâma ser-encâm buldı.”(Bülbül 2009: 765).

Hümâyûn-nâme hikâyelerinin aşk algısı bakımından en dikkat çekici karakteri, eserde yer alan kahramanların daha “somut” ve “ete kemiġe bürünmüş” bir yapı arz etmeleridir. Bu bağlamda hikâyelerinde yer alan erkek ve kadın kahramanların (“âşık” ve “ma'sûk”un) sahip olduğu fizikî güzelliġin eserde oldukça canlı bir şekilde sergilendiği gözlenmektedir. Fizikî güzelliklerin tasvir edilmesi esnasında müellifin daha çok klasik aşk algısında görülen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

unsurlarla kahramanları tanımladığı görülür. Bu da Hümâyûn-nâme hikâyelerindeki kahramanların, aşk algısı bakımından, klasik edebiyatın “soyut” sevgili imajının “somut”laşmış hali olarak görülmesini sağlayabilir.

“Meger anuñ hâtûnunuñ bir cevân-ı hoş-ıtab‘ u zibâ-hüy u ârâste-rüy u silsile-müy **Beyt:**

Bezle-güy u ‘işve-sâz u şüh-çeşm ü gamze zen
Böyle olsa bir cevân olur belâ-yı merd ü zen

düstü var idi ki miyânlarında binâ-yı meyl ü ta‘alluğ ve kavâ‘id-i mihr ü ta‘aşşuğ müşeyyed ü üstüvâr idi.” (Bülbül 2009: 414).

“Ol cevârînüñ birisi ki şemme-i cemâl-i bâ-kemâli hürân-ı cinâna cilve ta‘lîm ider idi ve âftâb-ı ‘âlem-tâb tâb-ı ‘ızârından âteş-i gayret ile yanup gider idi, çeşm-i ‘âşık-keşi sîne-i ‘uşşâkı hadeng-i gamzeye nişâne kılmış idi ve leb-i cân-bağışı telh-kâmlara teng-i şekker gibi halâvet virmiş idi, **Meşnevî:**

Ƙamer hem-şehrisiydi ğabğabınuñ
Şeker hem-şiresi şîrîn-lebinüñ
Güline sünbülin kılmış perîşân
Aşılmış bir kılına biñ dil ü cân
Lebinden la‘lün olmışdı yiri seng
Dehânından şeker kılmışdı dil-teng

bir cevân-ı zibâ-rüy, müşgîn-müy, ser-i bâlâ, mâh-sîmâ, şîrîn-zebân, bârîk-miyân ile ki türkân-ı Hıfâ‘yı çîn-i zülfinden sünbül gibi piç ü tâbda ve nüş-ı lebân-ı Semerkand’ı şevk-ı şekker-i şûr-engîzinden dil-i ‘uşşâk gibi ıztırâbda idi. **Meşnevî:**

Rüyî çî-güne rüyî rüyî çü âftâbî
Zülfî çî-güne zülfî her halka piç ü tâbî⁵
Hırâmânde mâhî çü serv-i bülend
Müselsel dü-gîsü çü miskîn kemend
Ze sîmîn-zenağ kütî engîhte
Berü tavğ ez ğabğab âvîhte
Ber ân tavğ u kûy-ı ân büt-i mihr-cüy
Ze meh tavğ bürde ze hürşîd kûy⁶

Beyt:

Hicâb olmasa zülfîn şehâbı
Yağardı âftâbı hüsni tâbı

⁵ Yüz nasıl bir yüz, güneş bir yüz. Saç nasıl bir saç, her halkası kıvrım kıvrım olan bir saç.

⁶ Selvi boylu sevgilinin ay gibi salınması, av kemendine benzeyen saçlarının kıvrımı, gümüş gibi çenesinin toplanması, gerdanında kolyesinin sallanması âşıklarını perişan eder.

*Niṭāk-ı ta'alluḳı miyân-ı cāna bend ve ṭavḳ-ı ta'aşşuḳı gerden-i 'arūs-ı dile peyvend itmişler idi ve peyveste mihr ü māh gibi bir menzilde kırān ve Zühre vü Müşteri gibi bir burcda ictimā' u iktirān iderler idi. Cevān ḡayret-i 'aşḡdan ḳomaz idi ki ḡayriler daḡı ol cāriyenüñ cür'a-i cām-ı vişālinden behremend ü ber-murād olalar idi ve teşnegān-ı beyābān ṭaleb-i hezār zūr u ta'ab ile çeşme-i zülāline yol bulalar idi. **Beyt:***

Görmesem bir dem seni ḡam derd-nāk eyler beni

ḡayr ile görsem seni ḡayret helāk eyler beni” (Bülbül

2009: 411-413).

*Bu pādşāh-ı felek-i destḡahuñ ḡarīm-i ḡürmet ve perde-i 'işretinden bir maḡbūbesi var idi ki zülf-i şeb-rengi da'vā-yı ṭulda şeb-i yeldāya iṭāle ider idi ve rüy-ı tābān ve mihr-i leme'ānı meh-i çārda şebe toḡ ya toḡdum dir idi. Zāhid-i ḳā'imü'l-leyl anuñ cemāl-i bā-kemālin 'ālem-i mişālde görse kendüden gider idi ve şūfi-i şeb-ḡiz anuñ şüret-i bī-mişālın mir'āt-ı ḡayālde müşāhede itse şubḡ-ı pāk-dāmen gibi girībān-ı ḡırḳa-i perḡizi çāk ideydi. **Meşnevî:***

Dür-i manzūm esir-i dendānı

Cāna zindān idi zenaḡdānı

Zülf-i pür-çini reşk-i müşk-i Ḥıṭā

Ḥāl-i miskini ḡabbetü's-sevdā

*Melikūñ ol nigāra ol ḳadar ta'alluḳ u ta'aşşuḳı var idi ki müşāhede-i cemālin ḡāşıl-ı ḡayāt-ı fānī ve temāşā-yı zülf ü ḡālın ser-māye-i 'ömr ü zindeḡānı bilür idi. Her zemān cāzibe-i 'aşḡ-ı cānān gevher-i cān-ı meliki silk-i mülke çeker idi ve dāne-i ḡāl-i dil-ārām zemān-i dilinde mihr ü maḡabbet toḡmın eker idi. Ṭurre-i ṭarrārı naḡd-i şekīb ü şabrı ceyb-i dilinden ḳapar idi ve ḡamze-i 'ayyārı dile muḡtāle gibi ḡāne-i derūnından metā'-ı şabr u sükūnı çalar çarpar idi. **Beyt:***

Men ne be-iḡtiyār-ı ḡod mī revem ez ḳafā-yı ü

Ḡisū-yı çün kemend-i ü mī beredem keşān keşān⁷

Ol şūḡ-ı fitne-engiz çün murḡ-ı dil-i şāhı muḳayyed-i dām-ı zülf-i dil-āvizi gördi kemān-ebrüyü bünāḡuşına dek çeküp ḡadeng-i ḡamzeyi hedef-i sīne-i şāha peyveste urdı ve sā'at-be-sā'at şirīn-işveler ve rengin-girişmeler ile pāy-ı diline bend üzre bend urdı.” (Bülbül 2009: 712-713).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Hümâyûn-nâme'de, “âşık” ve “ma'sûk”la ilgili tasvirler yapılırken klasik edebiyatta da karşılaşılan çağrışımlar kullanılmıştır. Ancak klasik edebiyatın soyut “âşık” ve “ma'sûk” tipine karşılık Hümâyûn-nâme'de görülen “âşık”

⁷ Ben kendi isteḡimle onun başından ḡitmem. Onun kemende benzeyen saçı beni çeke çeke götürmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

ve “ma’şûk” gayet somut ve dünyevî karakter taşıyan bir yapı arz etmektedir. Hümâyûn-nâme hikâyelerinin üretilme amacı ile “aşk” algısının ve aşk argümanlarının eser içindeki pozisyonları göz önüne alındığında eserde ifade bulan “insanî aşk” kavramının aslında çok da olumlulandığı söylenemez. Okuyucuya (ya da ideal yöneticiye) bu tür ilişkilerden uzak kalınması gerektiğini anlatabilmek için eserde bu hikâyelere yer verilmiştir. Eserin bütünü dikkate alındığında kadınlara olan düşkünlüğün kişiyi felakete sürükleyeceği sık sık işlenen bir konudur. Eserde dünya malının geçiciliğinden ve bunlara sıkı sıkı bağlanmanın akıllı bir insanın yapacağı bir şey olmadığı söylenirken şu ifadeler kullanılmıştır:

“*Ve cem’-i māl itdüm idi mi’rağ-ı tefriğaya düşdi diyü melûl olma ki dünyânun māl ü menâli heyiz-i zevâldür ve iğbâl ü idbârı her hâlde inqilâb u intikâldedir. Hükemâ buyurmuşlardur ki: Altı nesneden şebât u beğâ tevağku’ itmek cā’iz degüldür. Evvel sâye-i ebr ki bir lağzada zâ’îl olur. İkinci mağabbet-i erbâb-ı ğarağ ki ednâ bahâne ile şu’le-i berğ gibi nâçiz ü muğmeğil olur. Üçüncü ‘aşğ-ı zenân ki cüz’î sebeb ile sükûn bulur. Dördüncü ser-mâye-i cemâl ki ne kadar kemâl bulursa âğir-kâr ke’en lem yekûn⁸ olur. Beşinci sitâyış-i durûğ ki anun fûrûğî olmaz. Altıncı māl-i dünyâ ki bir ‘arûs-ı bî-vefâ bir cû-fürûş-ı gendüm-nümâdur ve bir metâ’dur ki ‘âğıbet fersûde-i dest-i fenâdur.*” (Bülbül 2009: 685).

Örnekte görüldüğü gibi kalıcılık beklenilmeyecek hususlar arasında kadınların aşkı üçüncü sıradadır. Burada kadınların aşklarına güvenilmemesi gerektiği, en ufak bir sebeple bu aşkın bitivereceği ifade edilmiştir. Bu örnekte görülen durum aslında eserde zaman zaman karşımıza çıkmaktadır.

Hümâyûn-nâme hikâyeleri Doğu kültürü içerisinde ortaya çıkmış ve gelişip yayılmıştır. Dolayısıyla bu kültür ortamının sahip olduğu değerlerin eserde yoğunlukla işlenmesi gerekmektedir. Eserin klasik aşk algısıyla ilgili anlamsal çağrışımları içerme boyutu Şetrebe’nin Dimne’ye anlattığı “bağban ve bülbül” hikâyesinde çok açık bir şekilde görülebilir. Bu hikâyenin kurgu mantığı ve hikâyede kullanılan dil Doğu kültüründe benimsenen aşk algısını ortaya koymak bakımından dikkate değer bir özellik barındırmaktadır (Bülbül 2009: 476).

Hümâyûn-nâme’de “aşk”la ilgili olarak “ta’alluk, ta’aşşuk, mu’âşaka, mu’ânaka” gibi kelimeler geçmektedir. Bu kelimelerin yanında “sevdâ” kelimesinin de zaman zaman aşkla ilgili olarak

⁸ Sanki yokmuş gibi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

geçtiği görülür. Ancak “sevdâ” kelimesinin eserde daha çok “arzu, istek” anlamıyla kullanıldığı müşahede edilir.

“Egerçi ki cemâl-i bâ-kemâli hilye-i envâ‘-ı elsine ile hâlî idi, ammâ pîrâye-i hâl ü hatt ı elfâz-ı Türkîden hâlî idi. Ol sebebden müddet-i medîd ve ‘ahd-i ba‘id idi ki hâtıra bu hâtıra ve süveydâya bu sevdâ düşmiş idi ki eger sipihri-i bî-mihreden fırsat ve eyyâm-ı bî-ârâmdan ruḥşat müyesser olursa ve gerdün-ı dūn telfik-ı esbâb-ı ta‘vîkde müsâmaḥa kılsa kitâb-ı mezbûra nûsaḥ-ı mezkûrenüñ birisinden ḥâme-i ‘Arabî-‘imâme ile Rûmî câme geydürem, tâ ekşer-i nâs libâs-ı istînâsından ‘arî olmaya ve ‘arâ‘is-i ḡavânî-i ma‘ânîsine tutuḡ-ı âl ve mi‘cer-i ḡül-berg mişâl Türkîde cilve virem, tâ ‘âm u ḥâş ferâ‘id-i fevâ‘id-i bî-ḡıyâsından bî-behre ḡalmaya.” (Bülbül 2009: 254).

“Süveydâ-yı dil-i Bâzende‘ye sevdâ-yı sefer ‘arîz olup Nevâzende‘ye eyitdi: Ey yâr-ı ḡam-küsâr biz niçeye dek kafes-i kâşâneḡe ḡarâr idüp maḡbes-i âşyânede rûzgâr ḡiçürelüm. Göñlüme bu hevâ ve dimâḡuma bu sevdâ düşdi ki şeh-per-i seyâḡat ile bir zemân eḡrâf-ı cihânda ḡayerân idem ve fermân-ı ‘azîmü‘ş-şân ḡul seyrü fi‘l-arzî⁹ mücibince cevânib-i ‘âlemi seyrân idem ki vesîle-i sefer ile ‘acâ‘ib-i bisyâra zafer ve müşâhede-i mücâhede ile ḡuşûl-i tecârib-i bî-şümâra vuşûl müyesser olur ki es-seferü vesîletü‘z-zafer¹⁰. Şemşîr tâ peyḡüle-i ḡilâfindan ḡaşra çıkmaya ma‘reke-i merdâneḡe yüz aḡartmaz ve ḡalem tâ ḡariḡ-ı seyrde farḡdan ḡadem kılmaya naḡş-ı ‘ibârât-ı zîbâyı ḡaḡn-ı ‘ademden ḡafḡa-i vücûda ḡetürmez. Âsmân ki dâ‘imâ müteḡarrikdür, cemî‘-ı ‘âlemden mütefevviḡdur ve zemîn ki hem-vâre ḡarîn-i sükündür, pâymâl ü leked-küb-ı her denî vü dündür.” (Bülbül 2009: 311).

“Âḡıbet sevdâ-yı ḡubb-i mâl ve ḡül-i rişte-i âmâl sevdâ-yı dil-i zâhîde yol buldı ve dîvâr-ı zühḡ şeyḡ-i şalâḡ-şi‘ârda raḡne bedîdâr oldu ve ser-i dervîş hevâ-yı tevekküldeñ fâriḡ olup teşvîş-i temennâ-yı esbâb u tecemmül ile ḡoldı ve hâze leyse evvelü ḡarûretin küsirat fi‘l-islâm. Bunuñ emşâli ile ilâ hâze‘l-ân hezâr hezâr oldu.” (Bülbül 2009: 561).

“Sevdâ” kelimesinin bu kullanımı yanında az da olsa “aşk”la ilgili anlamı da Hümâyûn-nâme’de karşılık bulmuştur.

Pādşâḡ çün bu ḡâlden âḡâḡ olup âteş-i ḡayret göñlünde müşte‘il ü mülteḡib oldu ve miyânlarında ‘alâḡa-i mu‘âşâḡa var idüḡin bilüp derûn-ı dilden münfa‘il ü muḡḡarib oldu ve şoḡbet-i dil-ârâmdan

⁹ De ki yeryüzünde dolaşınız. En‘am 11, Neml 69, Ankebut 20, Rum 42.

¹⁰ Sefer, zaferin aracıdır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

bi'l-küllîye el çeküp sevdâ-yı 'aşkından ferâgat itdi ve lisân-ı hâl ile eyitdi: Kıt'a:

*Vâz geldüm ey şanem saña hevâdâr olmadan
Gül yüzün çün her seher bülbül gibi zâr olmadan
Ben elüm çekdüm gam-ı sevdâ-yı zülfünden senün
Çünkü sen el çekmedün âgyârla yâr olmadan”* (Bülbül

2009: 714-715).

2.1. Geleneksel Aşk Algısının Başka Konuların Destekleyicisi, İspatlayıcısı ya da Açıklayıcısı Olarak Kullanılması

Hümâyûn-nâme hikâyelerinde amaç muhataba bir düşüncüyü, bir ilkeyi benimsetmektir. Bu düşünceden hareket eden müellif, ortaya koyduğu fikirleri destekleyebilmek için çeşitli yöntemler kullanmıştır. Bu yöntemlerden birisi de eserin hitap ettiği kesim olan Doğu toplumunun çok iyi bildiği “aşk” kavramının sahip olduğu anlam boyutlarıyla ilgili olan çağrışımlardan yararlanmaktır. Hümâyûn-nâme’de bu yöntem çok sık kullanılmış, aşk ve aşk unsurlarıyla hiç ilgisi olmayan durumlarda bile bu unsurlar kullanılmıştır.

2.1.1. Tasvirlerde Aşk ve Aşk Unsurlarının Kullanılması

Hümâyûn-nâme’de bazen çok gereksiz gibi duran uzun anlatımlar ve tasvirlerle karşılaşmaktadır. Çeşitli özelliklere sahip olan bu tasvirlerin zaman zaman “aşk”la ilgili kavramlarla ifade edildiği görülmektedir. Hümâyûn-nâme’nin sunulduğu padişah olan Kanunî Sultan Süleyman ile ilgili yapılan tasvir bu minvalde görülebilecek tasvirlerdendir. Burada Filibeli Alâaddin Ali Çelebi Kanunî’nin padişahlığını överken klasik aşk algısının yaygın argümanlarını kullanmıştır:

“Ri’âyet-i şerî’at-i tâhirede bir haddedür ki şâh-ı çenâr sîm ü zer-i ezhâra dest-dirâzlık itdügi sebebden maqtû’u’l-yeddür ve bād-ı bahâr ebkâr-ı gülzâra ‘aşk-bâzlık itdügi ecilden zindân-ı habâbda maḥbûs u muḳayyeddür. Benefşe nemmâm olduğıçün Mıṣrâ’:

Çıkardılar kafasından zebânın

ve lâle zemmâm olduğıçün Mıṣrâ’:

Ḳara ḳana boyadılar dehânın

Gül gönçeye ḫabançe urduğıçün başına yumruk urdılar ve müdâm ser-mest ü mey-perest olduğıçün ayağına ḫomruk urdılar. Âyine mâh-rûlar ile rû-be-rû olduğıçün berdâr itdiler. Müşk ‘anber-bûlar ile sîne-ber-sîne olduğıçün şöhre-i bâzâr itdiler. ‘Abher nâ-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

maħremlere nazar itdügiçün gözine mîl çekdiler. Sūsen zebān-dırāz olduğıçün gözine nîl çekdiler.

Ma‘delet-i bāhiresi bir mertebededür ki çeng-i peleng dāmen-i püst-ı āhūdan el almışdur. Dendān-ı gürg gelū-yı gūsfend ile kan yalaşmışdur, yüz pelās-ı peşmine ile āhū-çeşm gāzāllar ‘aşkından dervīş-i püst-püş olmuşdur. Bebr libās-ı pelengine ile simā‘-ı va‘z-ı şegāl ve naşihat-i ħargūş için ser-ā-ser gūş olmuşdur. Kebüter ‘uqāb ile hem-āşyānedür. Miş ziyāb ile hem-ħāne vü hem-kāşānedür. Rūzān u şebān gūsfendān şahrāda bī-şebāndur. Leyl ü nehār bāz tihūya hevādār ve şīr āhūya pāsbandur ve bi‘l-cümle eyyām-ı ma‘deletinde zehr-i efā‘i zulm ü i‘tisāf, tiryāk-i devā‘i ‘adl ü inşāfi ile mün‘adimdür ve bünyād-ı cevr ü bī-dād kavā‘id-i naşafet ü dādī ile münhedimdür. Nefehāt-i şimāl-i ‘adl-i şāmil ile dimāğ-ı eṭrāf-ı ‘ālem mu‘aṭṭardur. Leme‘āt-ı āftāb-ı bezl-i kāmīl ile dīde-i eşnāf-ı benī-ādem münevverdür. Mi‘mār-ı ‘adl ile maḫşūre-i rub‘-ı meskūn ma‘mūrdur. Şeş-per-i kahr ile cevr ü sitem çār-sū-yı heft-kışverden dūrdur.” (Bülbül 2009: 260-261).

“Bağban ve bülbül” hikâyesinde çiftçinin sahip olduğu bahçenin tasviri yapılırken de yine “aşk” algısının Doğu toplumu üzerinde ortaya çıkardığı etkiden yararlanılmıştır:

“Kūşe-i çemende bir gülbüni var idi ki nihāl-i Ṭübā’dan dırāz ve şāḫ-ı Sidretü’l-müntehā’dan mümtāz u ser-firāz. Her seher çın ol gülbün üstinde bir gül-i rengin ‘ızār-ı gönçe-i lebān-ı türkān-ı çin gibi açılır idi ve ‘araḫ-ı ruhsār-ı mehrüyan Zühre-cebin gibi kaṭrāt-ı şebnemden üstine dürrler saçılır idi. Bağbān ol gül-i ra‘nāya ‘aşk-bāzlığa āğāz ider idi ve bülbül-i şeydā gibi gönli şeh-bāzı anuñ mihrī hevāsında pervāz ider idi.” (Bülbül 2009: 477).

“Bağban ve ayı” hikâyesinde de “aşk”la ilgili çağrışımlar bağbanın sahip olduğu bahçenin tasvirinde kullanılmıştır:

“Ömri ħāşılı bir büstān-ı firdevs-mümāsili var idi ki nüzhet-i eşcārī dīde-i bāğ-ı İrem’e ħāk-i ħasret bırakmış idi ve leṭāfet-i ezhārī sīne-i bāğ-ı ħavernāka dāğ-ı ħayret yakmış idi. Elvān-ı envār-ı eşcārında cilve-i ṭāvusı zāhir ve evrāk-ı ezhār-ı gülzārında fūrūğ-ı tāt-ı kāvusı bāhir, ‘arşa-i zemīni çihre-i şāhid-i ħulle-püş gibi münevver, nesīm-i hevāsı külbe-i ‘anber-fürüş gibi mu‘aṭṭar, dıraḫt-ı cevān-baḫtinuñ keşret-i eşkal-i işmārından pīrler gibi kāmēti dāl ve mīve-i şekker-āmīzi reşkinden ħālvā-yı behiştī münkesirü’l-bāl envā‘-ı işmār-ı rabī‘-ı ve ħarīfisi ħāyet-i leṭāfet ve nihāyet-i ħālāvetde sīb-i bī-āsībi sīmīn-zeḫān dilberler gibi diller şayd itmiş ve reng-i zībā ve būy-ı rāḫat-efzā ile ‘ālemi kayd itmiş. Dıraḫt-ı emrūduñ her şāḫı āb-ı ħayāt ile tolu kūzeler ve cüllāb-ı nebāt ile memlū şurāḫiler aşmış ve sem‘-i

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

kāhilān bī-māye vü sūde šalā-yı halvā-yı bī-dūd yitişdüرمىş. Bihi peşmīne-pūş-ı şūfiyān-ı şeb-ħiz gibi ruhsāre-i zerd ile pencere-i ħānķāh-ı ibdā' dan baş çıkarmış ve rüy-ı gerd-ālūdı ehl-i derdūñ ħihre-i zerd-i za'ferān-ı endūdından nişān virmiş. Kūy-ı zerrīn-nārenci miyān-ı berg-i sebz-gūnda küre-i mihr-i enver gibi sipihr-i aĥdardan tābān ve micmer-i muţallā-yı turuncı nūkhet-i dil-ārā ve rāyiĥa-i rūĥ-efzā ile şahn-ı büstānda dirāĥşān, zerd-ālūd-ı şeftālūsı dehen-i yār gibi ābdār, bir ħarafi numūne-i gūne-i 'āşık, bir cānibi nūmūdār-ı ruhsār-ı dildār, bir kūşesinde incir-i bī-naziri ki çāşnī-gir-i ħudret ni'met-i vaşf-ı cemālin ve't-tīn¹¹ tabaķına koymış ve ĥaşĥāş u ħandden bir halvā-yı zībā müheyyā kılmış. Bir ħarafda daĥı engūr-ı pūr-nūr ki debir-i ĥikmet şerĥ-i lutf u kemālin fe-enbetnā fiĥā ĥabben ve 'meben¹² ĥāşiyesine yazmış ve keff-i berg-i aĥdarda eble-i ter ve şafĥa-i zümürūdinde la'ı ü gevher ü yāķūt-ı aĥmer gibi zuĥūr itmış. Çemenzārı kenārında kūy-ı zer-nigār-ı ĥarbuze-i sebz-ĥaĥ u ħurf-e-'ızār māĥ-ı temām gibi ufķ-ı sipihr-i minā-fāmdan yüz gösterüp cilve kılmış. Dihķān her dirāĥta ol ħadar peyvend itmış idi ki ħalbinden pervā-yı peder ü zen ü ferzend gitmiş ve ol büstānda niçe zemān idi ki leyl ü nehār tek ü tenĥā rüzgār giçürür idi. Āĥirü'l-emr kürbet-i ĥurbetden dil-teng oldu ve vaĥşet ü vaĥdetden gönline dehşet yol buldı.”(Bülbül 2009: 524-525).

2.1.2. İddiaların Aşk ve Aşk Unsurlarıyla Güçlendirilmeye Çalışılması

Hümâyûn-nâme hikâyelerinde karşılaşılan özelliklerden birisi de ortaya atılan iddiaların ya da düşüncelerin “aşk”la ilgili kelime ve kavramlarla desteklenmeye çalışılmasıdır. Hikâyeler belli bir amaç doğrultusunda üretildiği için bu amacın gerçekleştirilmesi için “aşk” kavramının sahip olduğu anlam dünyası da yararlanılan unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserin dördüncü bölümünün çerçeve hikâyesinde “baykuşlar ve kargalar”ın birbirleriyle olan mücadeleleri anlatılır. Bu hikâyede ana kahramanlar, kargaların padişahı Firuz ve onun veziri Kârşinâs'tır. Kârşinâs, Firuz'a baykuşların saldırılarından nasıl korunacaklarına dair pek çok şey anlatır. Anlattıklarının doğruluğunu kanıtlayabilmek için zaman zaman aşk algısının kelime ve kavramlarının oluşturduğu kültürel arka planı kullanır:

“Vezir eyitdi: Her-āyine kim ki bir düşmen-i ĥaddār ve ĥaşm-ı ĥahĥāruñ dām-ı mekrine giriftār ola andan ĥalāş olmayınca

¹¹ Tīn'e (ve zeytine) andolsun. Tīn 1.

¹² Artık ondan dāneler bitirdik ve üzüm (ve yaş yonca yetiştirdik). Abese 27-28.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

zulmeti nûrdan ve rûz-ı rûşeni şeb-i deycûrdan fark itmeyüp âteşi âbdan ve hevâyı turâbdan temîz eylemez. Hükemâ buyurmuşlardur ki tâ bîmâra kemâl-i şîhhat müyesser olmaya ta‘âm u şarâbdan lezzet bulmaz ve hammâl tâ bâr-ı girânı zâhrinden indürmeye râhat olmaz ve ‘aşık tâ devlet-i visâl-i ma‘şûka ırmeye karâr u ârâm kılmaz ve musâfir tâ menziline münzevî olmaya huzûr u âsâyiş görmez ve merd-i hâ’if tâ düşmen-i müstevliden eyemen olmaya bir lahza huzûr ile teneffüs itmez.” (Bülbül 2009: 807-808).

Hümâyûn-nâme’nin birinci bölümünün çerçeve hikâyesinde bir tacirin ticarete sevk etmek için oğullarıyla konuşması sırasında tacirin oğlunun babasına, bir kimsenin rızkının o kimseye bağlı olduğunu, dolayısıyla da o rızkın er geç o kimseyi bulacağını ifade ederken sarfettiği cümlelerde de yine aşkla ilgili kavramlara rastlamak mümkündür.

*“Bu meşeli anuñçün getürdüm ki vuşul-i naşib elbette sa’y u kesbe vâ-beste degüldür ve tevekküle ittikâ cidd ü cehde ilticâdan evlâdur. **Bejt:***

Hağka her kimse ki tevekkül ider

Hağk anuñ rızkına tekeffül ider

Meşnevî:

Nîst kesbî ez tevekkül hûb-ter

Çîst ez tefvîz-i hod maħbûb-ter¹³

Hîn tevekkül kun melerzân pâ vü dest

Rızq-ı tu-ber-tu ze tu ‘aşık terest¹⁴” (Bülbül 2009: 369-370).

Eserde bulunan “geveze kaplumbağa” hikâyesinde, buldukları yerden başka bir yere göç etmek zorunda kalan kazların arkadaşları kaplumbağaya bu durumu izah ederken kullandıkları ifadeler de bu minvalde değerlendirilebilecek örneklerdendir.

“Bağlar cevâb virdiler ki bizüm dağı cigerimüz niş-i hâr-ı firkatden rişdür ve sinemüz sūziş-i nâr-ı ğurbetden pür-teşvîş, ammâ qarîbdür ki seyl-âb-ı ‘azâb-ı kıllet-i âb hâne-i vücûdumuzu âteş-i ‘ademe ura ve ħirmen-i hayâtımız bād-ı fenâya vire, lâ-cürme bi-ħükmi zarûret ħarraket ferrakat ve kerrebet ğarrabet¹⁵ ihtiyâr idevüz ve nâ-çâr yâr-ı ğam-küsâr ve diyâr-ı behişt-âşârı terk idüp gidevüz ve illâ

Bejt:

Kişi hiç kâ’il olur mı cüdâ olmağa yârinden

Gider mi ihtiyârıyla kişi kendü diyârından

¹³ İşini Allah’a havale etmekten daha iyi bir kazanç yoktur. Kendini ona adamaktan daha güzel ne var?

¹⁴ Senin rızkın sana senden daha âşıktır.

¹⁵ Kesinlikle mecburiyetten yaktı, ayırdı, sıkıntı verdi, uzaklaştırdı.

Beyt:*Be-kām-ı ‘āşık-ı bî-dil ze kūy-ı yār ne-ref**Kesî ze ravza-i cennet be-ihtiyār ne-ref¹⁶*” (Bülbül 2009: 497).

Hümâyûn-nâme'nin temel kahramanlarından olan Kelile ve Dimne'nin aralarında geçen konuşmaların pek çoğu iddia ve açıklamalar silsilesi şeklinde ortaya çıkar. Hikâyenin temel iyi ve akıllı karakterlerinden olan Kelile'nin temel akıllı ama kötü ve hırs sahibi karakterlerinden olan Dimne'ye makam ve mevki hırsının insanı çok kötü noktalara sürükleyebileceğine dair söyledikleri aşk'ın anlam dünyasının çağrışımlarıyla örtüşmektedir.

“*Sen medârun ‘aleyh-i salţanat ve müşârun ileyh-i memleket olup taqarrüb-i hazret saña maşşür ola, ammâ bu haşlet gâyet-i gabâvet ve nihâyet-i hamâkatden nâşidür ki selâfin hîç bir nesne ile ve bir kimesne ile muqayyed olmak mümkün degüldür. Mertebe-i salţanat müşâbih-i rütbe-i hüsn ü cemâldür. Nite ki bir maşbüb-ı dil-âvizüñ ‘âşık-ı üftâdesi ziyâde oldukça zuhûr-ı cilvât-ı hüsnî efzûn olur. Sulţânüñ dahı her çend ki e‘vân u enşârı ve hıdmetkâr-ı kârzârı bisyâr ola, keşret-i hadem ve vefret-i haşeme meyli mütezâ'id olur. Bu sevdâ-yı hâm ki ‘arşa-i dimâğuñda maşâm itmişdür, imâret-i nihâyet-i belâhetdür ve ‘alâmet-i gâyet-i sefâhatdür. Nite ki hükemâ buyurmuşlardur ki: ‘Alâmet-i humş beş nesnedür. Gayruñ mazarratından kendüye menfa‘at taşavvur kılmak ve bî-riyâzet ü ‘ibâdet şevâb-ı âhîret recâ itmek ve huşûnet ü huşûmet ile mu‘âşakat-ı nisâya mübâşeret itmek ve râhat u huzûr ile dağâ'ik-ı ‘ulûma vuşûf u ‘uşûr kaşd itmek ve nağz-ı huşûk ve buğz-ı uşûk ile nâsdan şadâkat tevaşşu‘ itmek.”* (Bülbül 2009: 510).

2.1.3. Bir Konu Açıklanırken Aşk ve Aşk Unsurlarından Yararlanılması

Bir düşüncenin, bir fikrin karşı tarafa kabul ettirilebilmesi için düşünceyi veya fikri ileri süren kişinin bunu çeşitli söylemlerle izah etmesi gerekmektedir. Bu izah yapılırken de kullanılan dilde, genellikle, karşı tarafın kavrayabileceği ya da anlamakta zorlanmayacağı kelime ve kavramlar tercih edilmelidir. Hümâyûn-nâme hikâyeleri bir nasihatler ve iddialar yumağı olduğu için ortaya koyduğu düşünceleri okuyucuya açıklarken okuyucunun çok da yabancı olmayacağı anlam çağrışımlarını kullanmıştır. Okuyucunun yabancı olmadığı varsayılan anlam çağrışımlarının başında aşk algısı bulunmaktadır. Eserde iddiaların ispatı için aşk algısının sahip olduğu

¹⁶ Hiç kimsenin kendi rızasıyla cennetten çıkıp gitmeyeceği gibi muradına ermemiş âşık da sevgilinin mahallesinden kendi isteğiyle gitmez.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

anlam genişliğine müracaat etme eğilimi aynı şekilde bir olgunun, olayın ya da düşüncenin açıklanıp izah edilmesinde de kullanılmıştır.

“İhtiyar kadın ve kedisi” adlı hikâyede saray kedisiyle birlikte sarayın bulaşıklarını yalamaya gitmek isteyen kedisini, aç gözlülüğün sonunun kötü olduğu noktasında ikna etmeye çalışan ihtiyar kadına kedinin söyledikleri ve hikâyenin anlatıcısının kedinin vurdumduymazlığı karşısında yaptığı şiirli yorum bu minvalde karşımıza çıkan örneklerdendir.

“*Ey refîk-ı mihrbân aġvâ-yı ehl-i dünyâya fîrifte olma ve küşe-i ferâġatde tûşe-i kanâ‘ati ‘âleme vîrme ki zûruf-ı hırş u âz hâk-i ġûrdan ġayrî ile pür olmaz ve dîde-i tûl-i emel sûzen-i fenâ vü rişte-i ecelden ġayrî ile dikilmez. Nazm:*

*Nihâyet yoġ durur çün hırş u âza
Kanâ‘at eylemekdür çâre aza
Kanâ‘at kılmayan olmaz tûvânger
Vüfûr-ı mâl ile Ķârûn ise ger*

Ammâ dimâġ-ı ġürbe-i bî-nevâ sevdâ-yı nevâle-i ħ‘ân-ı sulţân ile şöyle imtilâ bulmamış idi ki dârû-yı naşîhat ile devâ ve şerbet-i mev‘îzet ile şifâ mümkün olaydı. Beyt:

Naşîhat heme ‘âlem çü bād der-kafe-est

Be-ġûş-ı merdüm-i ‘âşık-ı çü âb der ġarbâ’¹⁷” (Bülbül 2009: 337-338)

“Keklik ve şahin” hikâyesinde şahinin dost olmaları için yaptığı teklifi kabul eden ama sonunda avlanamadığı için güçten, takatten kesilen şahinin avı olacağını sezen keklığın ifadeleri bu noktada kaydedilmesi gereken örneklerdendir.

‘İttifâġ bir ġün mizâc-ı bâza za‘f-ı küllî ‘ârız olup bir mertebeye vardı ki taleb-i tu‘me için pervâz itmekden ġaldı. Nâ-çâr ol şabâh şâma dek ve ol ġün aġşama dek âşyânesinde ġarârı ihtiyâr kıldı. Çün gice oldı ġavşalası ġidâdan ġâlî ve âteş-i cû‘ ile kânûn-ı derûmî mâlî olup nefs-i seb‘i ki nihâd-ı bâzda merkûz idi, ġarekete âġâz itdi. Kebġ için sînesinde olan kîne-i dîrîneler ki mürûr-ı zemân ile cem‘ olmuş idi, bâzı ġışm-âlûd idüp her çend ki nâşih-i ġired-şûret ‘ahd ü peymânı mınaşşa-i nazarında cilveger kıldı, küşe-i çeşm-i ġabûl ile niġâh itmedi ve kebg ġanın dökmege ve eti ile ġavşalası pür itmege bahâne taleb itdi. Kebġ beşere-i bâzda âşâr-ı ġâzab müşâhede kıilup ‘ayne‘l-yaġîn kendü helâkine kemer-i kîni der-miyân itdûġin bilüp dil-i pür-derd ü ġam-perverinden bir âh-ı serd idüp eyitdi:

¹⁷ *Âşık insanların kulaġında öġüt, kafesteki rüzgar ve elektteki su gibidir.*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Beyt:

Cü ‘âşık mî-şodem güftem ki burdem gevher-i maksūd

Ne-dānistem ki in deryā çı mevc-i bî-kerān dārend¹⁸”

(Bülbül 2009: 643).

Hümâyûn-nâme’de konuyla ilgili dikkat çekici örneklerden birisi “zahit ve hırsızlar” hikâyesinde görülmektedir. Hikâyede, hırsızların hırsızlıktaki maharetlerinin, okuyucu belleğinde netleşmesi ve konunun daha somut bir şekilde anlaşılabilmesi için Doğu kültüründe geniş bir şekilde karşılık bulan aşk algısından ve aşk algısının argümanlarından yararlanılmıştır.

“Rivāyet iderler ki vilāyet-i Gürgān’da bir zāhid kırbān için bir koyun alup boynına resen taķup şavma‘asına giderken yolda tarrārlardan bir niçe ayyār ol gūsfendi görüp kuvvet-i seb‘i ki nihādlarında merkūz idi, harekete gelüp zāhidūñ peyine düşdiler. Çün kâdir olmadılar ki gürg-vār çeng-i ceng ile ve peleng-mişāl pençe-i kahr ile ol şikārı çār u nā-çār elinden alalar lā-cerem rūbāh-vār temelluķ u tabaşbuş izhār idüp fikr itdiler ki zāhide h‘āb-ı hargūş vireler. Pes bu bābda her biri dāstān-ı hīleden bir faşl ve kitāb-ı hud‘adan bir kâ‘ide ve bir aşl ihtiyār idüp kaşd itdiler ki zāhid-i sāde-ḥātır u şāfi-ḳalbūñ tevsen-i ‘aḳlın tāziyāne-i mekr ile rām ve rızķ-ı helālın dām-ı zerķ ile kendüye ḥarām ideler. Bu niyyet ile her biri vāhiden ba‘de vāhid zāhidūñ yolına gelüp birisi eyitdi:

Ey şeyḫ bu segi n’eylersin? Ve biri daḫı eyitdi:

Ey zāhid-i pāk-dāmen şaḫın ḫırķañı telviş eylersin.

Üçüncisi eyitdi:

Bu kelbi ki yidersin, beñzer ki şikāra gidersin. Biri

daḫı eyitdi:

Ey üstād bu kelb-i mu‘alleme ḳande bulduñ? Biri daḫı

eyitdi:

Ey şayyād bu tāziyi kimden alduñ? Biri daḫı eyitdi:

Bu kelb ile bu şeyḫ beñzer ki şehriñ pāspānidur. Biri

daḫı eyitdi:

Bu seg-i şikārı ancaḫ ḡālibā bu şaḫş pādşāhuñ

sekbānidur.

El-ḳışşa ‘ayyārlaruñ cümlesi bu kelimedede müttefik olup her taraftan her biri bir ḫarf atup zāhid-i bî-çāreyi bu ta‘ne taşına nişāne eylediler ve bu nemaḫ üzere her biri bir efsūn okuyup bu nesaḫ üzere bir efsāne söylediler.

¹⁸ *Âşık olduğumda saadet cevherini kazandığımı sandım. Bu aşk denizinin ne kadar sonsuz dalgaları olduğunu anlamadım.*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Beyt:

Çeşmeş be-‘işve reh zede leb hānde efsūn-ı diger

Dil mi berend ez ‘āşıkān her yek be-kānūn-ı diger¹⁹” (Bülbül

2009: 749-750).

“Aç gözlü tilki” hikâyesinde karşımıza çıkan söylemlerin bazıları da yine bir konunun açıklanması ya da izahı sırasında aşkla ilgili kavramları kullanmada dikkate değer örnekler arasındadır. Tilkinin ormanda gezerken bulduğu, eti yenmiş bir post parçası hakkında söylediği şiirler bir âşığın sevgilisi için sarfettiği sözlerle çok benzemektedir.

*“Pes ol cānibe teveccüh itdi. Giderek bir pūst pāresi gördi ki sibā‘dan birisi etin yiyüp pūstın anda kōmıř gitmiř idi. Çeřm-i rūbāh-ı bī-çāre ol pūst pāreye rāst gelicek cisminde hayāt-ı tāze zāhir oldı ve ol qadar kūt ile endāmında kuvvet-i temām müşāhede kıldı. **Beyt:***

Mürde būdem bŷy-ı yār-ı dil-nevāz āmed be-men

Yād ger cānī ki ez men reft bāz āmed be-ten²⁰

*Pes ğam-ı mecā‘ati ferāmūř idüp ol pūst pāreyi der-āğūř itdi ve ğānim ū sālīm dönüp me ‘vāsı cānibine gitdi ve eyitdi: **Mıřrā‘:***

Cün yār be-dest āyed halvet ze heme hoş-ter²¹” (Bülbül

2009: 537).

Aynı hikâyenin ilerleyen satırlarında tilkinin, yanına gelen bir çakala, gördüğü tavuklar hakkında söylediği sözler de benzer nitelikleri bünyesinde barındırmaktadır.

*“Müddet-i mütemādī beliyeye-i mecā‘etden řākatüm řāķ olmiř iken ittifāķ ğencūr-ı ħazā ‘in-i erzāķ bu pūst pāreyi baña erzānī buyurdi. Hālīyā cāzibe-i iřtihāya bu dā‘iye düřdi ki bu murğān-ı kebg-ħırāmuñ birisin dām-ı cenge alam ve kām-ı ārzūyı anuñ ğüřti lezzeti ve ħūnı řerbeti ile řirīn kılam. **Beyt:***

‘İş-i men telh-est ger yār ez leb-i şekker-feřān

Şerbetī bahşed merā kām-ı dilem řirīn kuned²²” (Bülbül

2009: 538).

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanoğlunun var olduğu günden bu yana gündemdeki yerini koruyan aşk kavramı pek çok sūfi ve düşünür tarafından tartışılmış,

¹⁹ Gözü işveyle yol kesti, dudak ve gülücükse diğer bir bŷyü. Āşıkların her biri başka başka ādetlerle ğönüllerini kaptrıyorlar.

²⁰ Sevgilinin kokusu geldiğinde ölmüş bedenim tekrar can buldu.

²¹ Sevgili ele geçtiği zaman en güzel yer تنها bir yerdir.

²² Hayatım acıdır. Eğer sevgili şeker saçan dudağından bir şerbet verirse muradıma ermiş olurum.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

konunun çeşitli yönlerden izahı yapılmaya çalışılmıştır. Özellikle İslâm tasavvufunda çok geniş yankılar uyandıran bu kavram yaratıcı-kul ekseninde yapılan izahlarla etkinlik göstermiştir.

Aşk kavramı, Doğu kültürü içerisinde gelişen divan edebiyatında da uzun asırlar boyunca edebî metinlerin yegâne malzemesi olmuş, pek çok lirik şair elinde kavram çeşitli noktalardan değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Kelile ve Dimne hikâyelerinin Türkçeye tercümesi olan Hümâyûn-nâme’de aşk kavramı yine Doğu kültür ortamında gelişen aşk algısı üzerine oturtulmuştur. Hikâyelerde ifade edilen düşünceler, iddialar ve nasihatlerde bu kültür ortamının aşk algısı noktasında oluşturduğu anlam çağrışımlarının önemli yansımaları görülmektedir. Hümâyûn-nâme hikâyelerinin kurgulanma amacı “ideal yönetici” tipini ortaya koymaktır. Hal böyle olunca ideal bir yöneticide olması ya da olmaması gereken özellikler sıralanırken aşkla ilgili kavramların da sıklıkla vurgulandığı müşahade edilmektedir.

Eserde işlenen aşk algılarının başında aşkın insanî boyutu dikkat çekmektedir. Hümâyûn-nâme’de aşk insanî bir özellik olarak vurgulanmış ve daha çok kadın-erkek ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler, genel itibariyle, okuyucunun benzeri “aşk” ilişkilerinden kaçınması gerektiğini vurgulamak için yapılmıştır.

Hümâyûn-nâme’de, aşk ve aşk elemanlarıyla (âşık ve ma’şûk) ilgili tasvirler yapılırken klasik edebiyatta da karşılaşılan çağrışımlar kullanılmıştır. Ancak klasik edebiyatın soyut “âşık” ve “ma’şûk” tipine karşılık Hümâyûn-nâme’de görülen “âşık” ve “ma’şûk” gayet somut ve dünyevî bir karakter taşımaktadır. Hümâyûn-nâme hikâyelerinin üretilme amacı ile “aşk” algısının eser içindeki pozisyonları göz önüne alındığında eserde ifade bulan “insanî aşk” kavramının olumlu bir anlam dünyası üretmediği görülmektedir. Çünkü eserin bütünü dikkate alındığında kadınlara olan düşkünlüğün kişiyi felakete sürükleyeceği sık sık işlenen bir konudur.

Hümâyûn-nâme’de aşkın insanî boyutunun yanında Doğu kültüründe ortaya çıkan aşk algısının anlamsal arka planı da çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Yapılan çeşitli tasvirlerde, iddiaların veya düşüncelerin okuyucuya kabul ettirilmesi gerektiğinde ve izahına ihtiyaç duyulan bir konu olduğunda yine aşk’ın kültürel zeminde oluşturduğu anlam atmosferi kullanılmıştır.

Uzun asırlar boyunca farklı şekillerde yorumlanan ve algılanan aşk kavramı “aşk, gönül vermektir, yok olmaktır” (İbn Arabî 1992: 31) düşüncesinden “aşk, iyi geceler öpücüğünü uzun tutmaktır”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

(Göksu 2005: 54) görüşüne uzanan bir anlamlar yumağı oluşturmuştur. Tanrı-insan ya da insan-insan ilişkileri içerisinde ortaya çıkan aşk algısının insanoğlu var olduğu sürece gündemdeki sıcak yerini koruyacağı günümüze kadar gelen uzun serüveninden anlaşılmaktadır.

EKLER

Zâhit ve Hırkası (Hikâye 12)

Bir padişah bir zâhide güzel bir hırka hediye eder. Bu durumu bir hırsız duyar ve hırkayı çalmak için zâhidin tekkesine gelerek mürit olur. Bir müddet tekkede kaldıktan sonra bir gece fırsat bulur ve hırkayı çalar. Sabah olunca zâhit hırkayı ve yeni müridini tekkede göremez. Hırkayı müridin çaldığını anlar ve aramak için yola koyulur.

Yolda giderken iki yaban keçisini birbirleriyle kavga ederken görür. Yaban keçileri birbirine öyle şiddetli boynuz darbeleri vurmaktadır ki her ikisi de kan revan içinde kalmıştır. Bir tilki de yaban keçilerinden akan kanı yalamak için aralarında dolanıp durmaktadır. Tilki yerdeki kanı yalarken ansızın iki yaban keçisinin arasında kalır ve can verir.

Zâhit gördüğü duruma hayret eder ve gerekli dersi çıkararak yoluna devam eder. Akşam çökmek üzereyken şehre ulaşır. Geceyi geçirecek bir yer ararken bir kadın evinin penceresinden zâhidi görür ve acıyarak evine davet eder. Zâhit daveti kabul ederek bir köşede oturup zikirle uğraşmaya başlar. Zâhidi evine davet eden kadın geçimini fuhuş yaptırarak sağlamaktadır. Bunun iş için de pek çok cariyesi bulunmaktadır. Bu cariyelerden özellikle birisi vardır ki bütün cariyeler içinde en güzeldir. Bu cariyeye yakışıklı bir genç âşık olmuştur. Bu genç âşkıdan cariyenin başka birisiyle muhabbet etmesine müsaade etmez. Kadın bu durumdan hiç hoşlanmaz, cariyeyi gençten ayırmak için elinden geleni yapmış, bunu başaramayınca çaresiz genci öldürmeye karar vermiştir. Bunun için cariyeyi ve âşığı sarhoş edip uyutur. Etkili bir zehir hazırlayıp zehri bir borunun içine koyar. Delikanlı uykudayken zehri ağzına üflemeğe ister. Boruyu ağzına alır, tam delikanlının ağzına üfleyeceğı sırada delikanlı hapşurur, zehrin tamamı kadının boğazına dolar ve kadın oracıkta ölür.

Zâhit, ahlaka mugayir işlerin yapıldığı bu evden aceleyle çıkıp kalacak başka bir yer aramaya başlar. Zâhit, yolda bir ayakkabıcıya rastlar. Ayakkabıcı kendisini zâhidin müridi kabul

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

etmektedir. Zâhidi alıp evine götürür. Ayakkabıcı, karısından zâhide gerekli ilginin gösterilmesini isteyerek bir iş için dışarı çıkar. Ayakkabıcının karısının bir âşığı vardır. Bu iki âşık arasındaki irtibatı da bir hacamatçının karısı sağlamaktadır. Ayakkabıcının karısı kocasının evden gittiğini görünce hacamatçının karısından sevgilisini çağırmasını ister. Hacamatçının karısı ayakkabıcının karısının âşığına haber gönderir. Âşık gece eve gelir. Kapının önünde tam kapıya vuracağı sırada ayakkabıcı çıkagelir. Ayakkabıcı aslında karısının bir âşığı olduğu dedikodusunu daha önceden işitmiştir. Âşığı evin önünde görünce dedikoduların gerçek olduğunu anlar. Eve gelir, karısını iyice döver ve onu bir sütuna bağlar. Kendisi de gidip yatar. Hacamatçının karısı gelip ayakkabıcının karısına âşığını böyle perişan bir şekilde neden beklettiğini sorar. Ayakkabıcının karısı içinde bulunduğu tehlikeli duruma rağmen âşığını görmek için şiddetli bir arzu duymaktadır. Hacamatçının karısından, sevgilisinin yanına gidip gelene kadar kendisinin yerine sütuna bağlı kalmasını rica eder. Hacamatçının karısı bunu kabul eder. Ayakkabıcının karısı evden çıkar çıkmaz ayakkabıcı uyanır. Karısına seslenir. Hacamatçının karısı sesinden tanır korkusuyla cevap veremez. Ayakkabıcı defalarca seslenir yine de ses gelmez. Bu duruma iyice sinirlenir ve bıçağı eline alıp sütunda bağlı olanın kendi karısı olduğunu düşünerek hacamatçının karısının burnunu keser ve “sevgiline güzel bir hediye olsun” diyerek tekrar yatmaya gider. Ayakkabıcının karısı gelip arkadaşının durumunu görür. Fakat elinden bir şey gelmez. Kendini tekrar sütuna bağlar, hacamatçının karısı da kesik burnunu alarak evine gider. Ayakkabıcının karısı bağırarak dua etmeye başlar. Kocasının kendisine suçsuz yere zulm edip burnunu kestiğini, masumiyetini ispat için burnunun Allah’ın inayetiyle tekrar eski haline gelmesini ister. Ayakkabıcı, karısının sesiyle uyanır ve bir çıra yakıp yanına gelir. Görür ki karısının burnu tıpkı eskisi gibi yerinde durmaktadır. Ayakkabıcı, karısının günahsız olduğuna inanır, ondan binlerce defa özür dileyerek bundan böyle kendisinden, asla şüphe etmeyeceğine dair söz verir.

Diğer taraftan hacamatçının karısı, gece yarısı kesik burnu evine gelir. Fakat gözünü bir türlü uyku tutmaz. Sabahleyin, insanların karşısına nasıl çıkacağını, düşünür durur. Yatağında, bir o yana bir bu yana dönerken, birden kocası karısına seslenerek hacamat için gerekli aletlerini getirmesini ister. Kadın bu emri, kendi ayıbını örtbas etmek için kullanmak ister. Sadece usturayı kocasına vererek bundan başka bir şey bulamadığı söyler. Hiddetten deliye dönen hacamatçı, biraz da uyku sersemliğinin tesiriyle, usturayı aldığı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

gibi bir tarafa fırlatır. Kurnaz kadın fırsatı ganimet bilerek “Vay burnum” diye feryat eder. Kadının feryadına bütün komşular toplanır. Hacamatçının karısının bütün akrabaları toplanarak kadını da alıp kadıya giderler. Bu arada zâhit de hırkasını çalan müridi şikâyet etmek maksadıyla ayakkabıcının evinden çıkıp mahkemeye gelmiştir. Kadı hacamatçıya, neden suçsuz yere karısının burnunu kestiğini sorar. Hacamatçı olanlara bir türlü anlam veremediği için ne diyeceğini bilemez. Kadı “kısasa kısas” hükmü gereğince hacamatçının da burnunun kesilmesine karar verir. Zâhit bu duruma dayanamayarak ortaya atılır ve kadıya olan biteni başından sonuna anlatır. “Eğer bende, mürit toplamak ve onlara mürşit olmak sevdası olmasaydı, padişahın ihsanı olan hırkayı giymek hevesi bulunmasaydı, ne hırsızdan bir müridim olur; ne de çalınacak hırkam bulunurdu. Eğer tilkide, başkalarının felâketinden istifade hırsı olmasaydı, yaban keçilerinin boynuzları arasında telef olmazdı. Fâcire kadın, o genci zehirlemeye kastetmeseydi, kendi hazırladığı zehirle ölmezdi. Hacamatçının karısı, aracılık gibi haram bir işi yapmasaydı, yanlışlıkla burnu kesilmeyecekti.”

Tâcirin Karısı ve Nakkaş Sevgilisi (Hikâye 39)

Keşmir şehrinde çok zengin bir tâcir vardır. Karısının güzellikte, Keşmir ülkesinde bir eşi dahi yoktur. Gençlik ve güzellikte tâcirin karısından aşağı kalmayan ve nakkaşlıkla uğraşan genç bir komşuları vardır. Tâcirin karısı ve nakkaşın arasında belli bir süre sonra bir yakınlaşma başlar. Bu yakınlaşma zamanla bir tutkuya dönüşür ve herkesten gizli bir şekilde birbirleriyle buluşmaya başlarlar. Yaşadıkları aşkın yasak bir ilişki olmasından dolayı aralarında haberleşmeyi sağlayacak birisi bulunmamaktadır. Bu da istedikleri zaman birbirlerini görmelerini engellemektedir. İki âşık düşünüp taşınıp bu soruna bir çözüm yolu bulmaya çalışırlar. Sonunda nakkaş sanatını da kullanarak kendine bir elbise diker. Buluşacakları gün bu elbiseyi giyip sevgilisine görünür, sevgilisi de hemen buluşma yerine gider. Haberleşme sorununu bu şekilde çözen iki âşığın bu durumu bir müddet bu şekilde devam eder. Nakkaşın uyanık bir çırağı vardır. Ustasının özel olarak diktiği elbisesini arada bir giyip gitmesinden şüphelenmiş ve sonunda durumu anlamıştır. Ustasının

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

buluştuğu kadının güzelliğine hayran kalan çırak bu kadına kendisi de sahip olmak ister. Ustasının iş yerinde bulunmadığı bir gün elbiseyi giyip kadına görünür. Tâcirin karısı elbiseyi görür görmez, hemen buluşma yerine giderek kendisini, sevgilisi zannettiği çırağın kollarına atar ve onunla yatar. Acelesinden, yattığı kişinin kim olduğunun farkına bile varmaz. Çırak dükkâna döner ve elbiseyi aldığı yere bırakır. Nakkaş, dükkâna gelir. Belli bir süre sonra sevgilisini arzular ve elbiseyi giyerek kadına görünür. Kadın, sevgilisinin kendisini hemen özlediğini düşünerek ona “daha yeni görüştüğünü, kendisini ne çabuk özlediğini” sorar. Nakkaş kadının bu sözlerinden hakikati anlayarak, hemen elbiseyi ateşe verir, çırağı kovar, sevgilisini de terkeder.

Padişah ve Cariyesi (Hikâye 48)

Keşmir ülkesinde gayet âdil ve cömert bir padişah vardır. Memleketin işlerini, devletin idaresini iyi bir şekilde devam ettirdiği gibi, kendi zevk u sefasına da vakit bulur. Padişahın cariyeleri arasında dillere destan, çok güzel bir kız vardır. Padişah, ona delice âşık olduğundan meclisinde bu kız bulunmadıkça hiç bir eğlenceden zevk almamaktadır. Kız ise, gönlünü bir gence kaptırdığından padişaha teslim olmakla beraber, gönlünden delikanlı için yanıp tutuşmaktadır. Genç adam ile kız, padişah hizmetinde birbirlerine tesadüf ettikçe, sevgi dolu bakışlarla birbirlerine bakarlar. Fırsat buldukça görüşmeye bile başlarlar. Bir gün eğlence meclisinde hizmet ederlerken padişahın, kendisini kolladığını bilmeyen kız, genç adama bir tebessüm eder. Genç de kıza sevgi dolu bakışlarla bakmaktadır. Çok hiddetlenen padişah, kızgınlığını belli etmez. Şimdilik sabreder. Ancak, sevdiği ve onun için yandığı bir cariyenin, başkasına muhabbeti padişaha dokunduğundan, bunları yok etmek niyetindedir. O gece ikisine de izin vererek odasına çekilir. Bir türlü gözüne uyku girmez. Konu hakkında fikrini almak için vezirini çağırır. Veziri devletin birçok sırrına vakıftır. Padişah, cariyeye olan aşkını da vezirden saklamaz. Padişah onlardan intikam almak için ikisini de zehirlemeyi düşündüğünü vezire söyler. Vezir bu fikri uygun bulur. Bir kaç gün sonra, ikisinin zehirlenmesi için padişah vezirine zehir hazırlamasını emreder. Meğer ertesi gün vezirin kızı padişah haremindedir bulunduğu sırada o nazlı cariyesi de padişah tarafından şımartılmış olmasından dolayı çevresini kırdığı gibi vezirin kızına da yerinde olmayan sözler sarfedip onun kalbini kırmıştır. Vezirin kızı akşam eve döndüğünde hâdiseyi bütün açıklığıyla babasına söyler. Babası, kızını teselli etmek için “Kızım sen merak etme. O azmış, sözünü bilmez cârîye yakında bu dünyâdan gidecektir.” demesi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

üzerine, kız intikamının alınacağından dolayı sevinir. Fakat sebebini de merak etmekten kendini alamaz. Vezir, padişahın sırrını hiç kimseye söylememek âdetindedir. Fakat kendi kızına konuyu zâten çitlatmış olduğundan, biraz daha açıklamakta bir mazur görmeyerek, kendisine emânet edilen sırrı kızına ifşa eder.

Diğer taraftan, padişahın sevgili cariyesi o gün, vezir kızına yapmış olduğu kabalıktan dolayı pişmandır, af dilemek ve gönlünü almak için harem ağalarından birisini ona gönderir. Vezirin kızı, öyle af dilenmekle gördüğü hakareti affedecek takımından olmadığından, gelen haremağasına “af dilemeye gerek olmadığını, bir kaç gün içinde herkesin hak ettiğini bulacağını” söyler. Harem ağası gayet zeki bir adam olduğundan, vezir kızının ağzını aramak için gûyâ aynı cariyeden fenalıklar görmüş olduğunu anlatarak şımarık kızın düşeceği felâketin biraz olsun açıklanmasını istirham eder. Vezirin kızı, kurnazca yalvarmalara kanarak babasından işittiği sözleri harem ağasına olduğu gibi nakleder. O ise cariyenin güvendiği adamlarından biridir. Doğruca gidip padişahın, hakkındaki fecî düşüncesini kızı haber verir. Kız, hemen sevdiği genci çağırıp işi anlatır. Genç ise, padişahı sevmeyen ve aleyhine suikast yapmak isteyen bazı âsileri tanımaktadır. Derhâl gidip, onlarla anlaşarak efendisi aleyhine bir fitne çıkarır. Sonunda, padişah taht ve tacı bırak, hayatından olur.

Ahmak Marangoz ve Karısı (Hikâye 56)

Serendip şehrinde ahmaklığıyla nâm salmış bir marangoz vardır. Bu marangozun güzelliği dillere destan bir karısı vardır. Bu kadın, komşusu olan yakışıklı bir delikanlıyla gönül eğlendirmektedir. Kadın çok güzel olduğu için ona sahip olmak isteyen başkaları da bulunmakta ve bunlar kadının gönül eğlendirdiği genci kıskanmaktadırlar. Delikanlıyı kıskanan hasetçiler kadından intikam almak için, kocasını bulup karısının kendisine ihanet ettiğini söylerler. Söylenenlerin doğru olup olmadığını anlamak isteyen marangoz, bir seyahate çıkacağını söyleyerek karısından eşyalarını hazırlamasını ister. Karısı eşyaları hazırlayınca marangoz bir kaç gün sonra döneceğini söyleyerek evden çıkıp gider. Giderken de kapıyı sıkıca kapatması için karısına tenbihte bulunur. Marangoz evden gider gitmez kadın âşığını eve çağırır. Gece yarısı evine tekrar gelen marangoz, karısını ve âşığını sarmaş dolaş görür. Âşıklar muhabbetten yorgun düşüp uykuya dalarlar. Marangoz da eve girip durumu daha yakından görmek ister ve bir köşeye saklanır. Kadın kocasının evde olduğunu farkeder ve gitmesinin kendisini denemek için uydurulan bir yalan olduğunu anlar. Delikanlı kadına kendisini mi yoksa kocasını mı sevdiğini sorar. Kadın, kocasını sevdiğini, delikanlıyla bir araya gelmesinin bir anlık bir gaflet sebebiyle olduğunu söyler. Bir köşede

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

olanları izleyen ahmak koca düşmanlarından işittiği sözlere kanarak günahsız karısına haksızlık ettiğini düşünüp gûyâ kendisine âşık ve sâdik bulunan karısını, sorguya çekip işin içyüzünü anlamak dahi istemez. Hatta bir anlık gaflet sebebiyle delikanlı ile gönül eğlendiren karısını rahatsız etmekten çekinip sabah olana kadar bir köşede sessiz sedasız bekler.

Çiftçi ve Genç Karısı (Hikâye 65)

İran’da, mesleğinde büyük tecrübe sahibi bir çiftçi vardır. Zirâat işini çok iyi bildiğinden gayet zengin olmuştur. Bu yaşlı çiftçinin dillere destan güzelliğe sahip bir karısı vardır. Hele çiftçinin ihtiyarlığına karşılık, kadının genç ve körpe olmasından dolayı, ihtiyar koca, çok sevdiği karısını esen rüzgârlardan kıskanarak, aşkına ihanet etmemesi için kadını devamlı yemin baskısı altında tutmaktadır. Bir ara çiftçinin işleri bozulmaya başlar. Seneden seneye birbirini kovalayan zarar ve ziyanlar sonunda, çiftçi fakir bir hâle düşmüştür. Çiftçi öyle bir hâle gelir ki, yiyecek ekmek dahi bulamaz olur. Geçim derdi adamcağızın belini bir kat daha bükerek büsbütün çökmesine sebep olmuştur.

Karısı, yaşlı çiftçiden eve yiyecek getirebilmek için çalışmasını ister. Adamcağız bir zamanlar buralarda çok zengin bir insan olduğunu, yanında çalışan birçok uşağının olduğunu, bunun için buralarda yanaşmalık yapamayacağını söyler. Kadın, çalışmanın ayıp olmadığını söylediğinde adam o zaman başka bir diyara göçüp orada yapabileceği bir işte çalışabileceğini dile getirir. Kadın da adamın isteğine razı olur.

Malı mülkü satıp savarak yola çıkarlar. Bir hayli yol aldıktan sonra, öğle yemeği için konaklarlar. İhtiyarın aklına, yine karısının gençliği ve güzelliği gelerek şüpheleri tâzelenir. Karısına “Biz şimdi Bağdat’a gidiyoruz. Ben çok ihtiyarladım. Sen ise körpe ve güzelsin. İhtimâl ki, sana orada bin âşık çıkar. Şimdiye kadar muhafaza ettiğin kocalık hukukumu orada da koruyacak mısın?” deyince kadın “Ona ne şüphe kocacığım. Canım tende oldukça, senden başka bir erkek sevgisi benim kalbime giremez. Mezara bile seninle birlikte girmek isterim.” diye doğruluktan ayrılmayacağına yemin eder. Çiftçi, karısından bu sözü alınca, yüreğine su serpilir. Başını karısının dizine koyup, zâten yorgun bulunduğundan tatlı bir uykuya dalar.

O sırada, güzel bir Arap atına binmiş, gayet yakışıklı, kadınların akıllarını başlarından alacak derecede güzel bir delikanlının aniden peyda olması kadını şaşırır. Elinde olmayarak gönlü bu gence akar. Delikanlı da, çölün ortasında, padişahlar sarayında dahi emsali bulunmayacak bir kadın görünce, gönlünü ona kaptırır. Delikanlı, bir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

padişahın oğludur. İki genç birbirlerine âşık olduklarını anlar. Şehzad, güzel kadına “yanındaki yaban ayısı kimdir” diye sorar. O sırada kadın, kocasına verdiği sözü ve ettiği yeminleri unutmuştur. Bu yüzden, o yaban ayısının kocası olduğunu, böyle sevimsiz ve yaşlı bir adamla evlenerek bedbaht düştüğünü genç şehzadeye anlatır. Söz uzamıştır. Nihayet şehzade, kadına, kendisiyle gelmesini, eğer gelirse onu sarayına kraliçe yapacağını söyler. Kadın bu teklifi kabul ederek ihtiyarın başını yavaşça dizinden indirip yere koyduğu gibi, şehzadenin atının tergisine atlar. Henüz yola çıkmışlardır ki, ihtiyar uyanarak karısına seslenip verdiği sözü ve ettiği yemini hatırlamasını ister. Kadın, şehzadenin beline sımsıkı sarılmıştır. Alaylı bir şekilde “güzellerde vefâ olmadığını, güzellerden vefâ ummanın ateş ortasında gülfidanı dikmek gibi olduğunu” söyleyerek şehzadeden atı koşturmasını ister. İki âşık, bir anda gözden kaybolup giderler. Zavallı ihtiyar ne yapacağını bilemez bir şekilde kala kalır. Yanında karısı olmadan geldiği şehre geri dönemeyeceğini düşünerek çaresiz, gittikleri tarafa doğru yola çıkar. Şehzade ile genç kadın bir hayli zaman yol gittikten sonra dinlenmek için güzel bir çeşme başında dururlar. Kadın ihtiyaç gidermek için, çeşmeden hayli uzakta, orman içinde bir yere gider. Meğer o ormanda müthiş bir aslan yaşamaktadır. Aslan, sözünü ve yeminini tutmayan güzel kadının üzerine saldırarak onu parça parça eder. Şehzade, kadının gecikmesi üzerine kaçmış olabileceğini düşünerek onun gittiği yöne doğru gelir. Sevgilisini aslanın pençesinde görünce, hemen atına atlayarak oradan uzaklaşır. Bir müddet sonra genç kadının yaşlı kocası da oraya ulaşır ve karısının aslan tarafından parçalanmış cesedini görünce çok üzülür. Ancak karısının bu hale kendi hataları yüzünden düştüğünü ifade ederek Bağdat’a gitmek üzere oradan ayrılır.

Padişah ve Tutkunu Olduğu Cariye (Hikâye 75)

Çin ülkesinin, adaletli ve azametli bir padişahı vardır. Bu padişahın, canı gibi sevdiği bir oğlu vardır. Bu şehzade bir zaman sonra hacca gitme isteğinde olduğunu babasına bildirir. Babasından hacca gitmek için izin alan şehzade maiyetiyle birlikte gemiye binip Mekke’ye doğru yola koyulur. Zorlu bir yolculuktan sonra Mekke’ye varırlar. Şehzade hac farızasını yerine getirdikten sonra Bağdat tarafına yönelir. Şehzadenin, Bağdat’a geldiğini duyan Bağdat hükümdarı onu gereği gibi karşılayıp şanına layık bir şekilde ağırlar. Şehzade bir kaç gün burada dinlendikten sonra Bağdat padişahından izin ister. Padişahın kendisine gösterdiği ikramlara karşılık olmak üzere ona çeşitli hediyeler ve bir cariye verir.

Padişah konuklarını yolcu ettikten sonra cariyeyi yanına getirtir ve onu görür görmez güzelliğine meftun olur. Sultan, cariyeye

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

öyle bağlanır ki devlet ve memleket işlerini unuttur. Vezirler ve devletin bütün ileri gelenleri ne yapacaklarını şaşırılmışlardır. Elllerinden padişahın eski haline dönmesi için dua etmekten başka bir şey gelmemektedir. Bir gece padişaha rüyasında nur yüzlü bir ihtiyar görünerek, Çinli cariyenin sevdâsıyla Allah'ın emâneti olan ahâlinin işlerini görmemesinden, Allah'ın razı olmayacağını anlatır. Padişah, bu rüyanın tesiriyle uykudan uyandıktan sonra, Çinli cariyeyi hemen yanından dışarıya çıkararak, bundan sonra onun yüzüne dahi bakmamaya niyet ettiyse de, ertesi akşam cârîye hazırlığını yaparak ve kendisine çeki-düzen vererek padişahı çağırınca, âşık padişah tasavvurunu unutarak, sevgilisini kucaklayıp dâiresine çekilir. Fakat birkaç gece sonra, yine o nur yüzlü ihtiyar rüyasında görünerek, onu daha çok azarlamaya başlar. Bu sefer padişah, cariyeyi yanından uzaklaştırarak artık kendi odasına gelmemesini kesin bir dille bildirmiştir. Bu tenbih üzerine padişah, bir kaç gün cariyeden uzaklaşarak devlet işlerine bakar. Cârîye de padişaha olan sevgisinden, bu ayrılığa daha fazla dayanamayarak bir gece, genç bir kız hâli ve perişan tavrıyla padişahın odasına gelerek birbirlerine sarılarak öylece kalırlar. Eski hâl yine geriye dönmüştür. Mânâ âlemindeki o nur yüzlü zât, tekrar görünerek, bu defâ padişahı o kadar sıkıştırır ki, cariyeden el çekmeyecek olur ise, tac ve tahtının elinden gitmesinden öte âhirette de kurtuluş ümit etmemesi lâzım geleceğini kesin bir dille bildirir. Bu defâ, padişah uykudan uyanır uyanmaz odacısını çağırıp, cariyeyi teslim ederek acımaksızın Dicle nehrine atıp öldürmesini emreder. Fakat odacısı, padişahın bu kıza ne kadar tutkun olduğunu bildiğinden, ileride, öldürülmesinden dolayı pişman olursa, fenalığı kendisine dokunacağını hesaba katarak kızı öldürmeyip evinde saklar. Aradan bir zaman geçer. Padişah devlet işleriyle uğraşmaktadır. Fakat cariyenin hasreti padişahın içini kavurmaktadır. Bu hâl öyle bir raddeye gelir ki padişah odacısından intikam almayı bile düşünür. Hiç suçu olmayan odacısını çağırıp şiddetle azarlar. Odacı, padişahın gazabının ölümüne kadar varacağını sezerek kızın nehre atılmadığını söyler. Sonunda kız tekrar saraya gelmiştir. Padişah yine zevk u sefaya dalar. Fakat bu defâ mânâ âleminde ağır tazyik ve azarlamalara uğradığından, çıldırması bir korku ve dehşetle uykudan uyanır. Dünyâ ve âhîretini bir cârîye için fedâ etmenin akıl kârı olmadığını düşünür. Kızın muhakkak öldürülmesini düşündüyse de bu işi kime havale edeceğini bilemez. Çünkü işi havale ettiği kişinin, kendi canından korkarak cariyeyi öldürmeyeceğini anlayıp sevgilisini bizzat öldürmeye karar verir. Ertesi gün sarayın damı üzerinde cârîye ile beraber gezinirken “Gel şuraya bak. Sular ne güzel bir göl hâlini almıştır.” diyerek kızı çağırır. Kız göreyim diye eğilir eğilmez, padişah arkasından ittiği gibi, kız nehre düşüp, boğulur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

KAYNAKÇA

- AHMED GAZZÂLÎ (2005). Aşk'ın Halleri, Çev: Turan Koç ve M. Çetinkaya, İstanbul: Gelenek Yayıncılık
- AYVAZOĞLU, Beşir (1992). İslâm Estetiği, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- AYVAZOĞLU, Beşir (1993). Aşk Estetiği, İslâm Sanatlarının Estetiği Üzerine Bir Deneme, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BARKS, Coleman (2003). Mevlânâ, Aşkın Kitabı, İstanbul: Doğan Kitap.
- BAYRAKDAR, Mehmet (1994). Yunus Emre ve Aşk Felsefesi, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- BEYTUR, Mithat Bahâri (2001). Mesnevi Gözüyle Mevlâna Şiirleri, Aşk ve Felsefesi, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı.
- BLONDEL, Éric (2004). Aşk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BÜLBÜL, Tuncay (2009). Hümâyûn-nâme (İnceleme-Tenkitli Metin), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- CEYLAN, Ömür (2005). Önce Aşk Vardı, Şiirin Aynasında Osmanlı Kültürü Üzerine Denemeler, İstanbul: Kapı Yayınları.
- DEMİRCİ, Mehmet (1997). Yunus Emre'de İlâhî Aşk ve İnsan Sevgisi, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- DUBY, Georges (1991). Erkek Ortaçağ, Aşka Dair ve Diğer Denemeler, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- GÖKSU, Bilge (2005). Adı Aşk, İstanbul: Carpe Diem Kitap.
- HOLBROOK, Victoria R. (1998). Aşkın Okunmaz Kıyıları, Çev: Erol Köroğlu, Engin Kılıç, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İBN ARABÎ (1992). İlâhî Aşk, Çev: Mahmut Kanık, İstanbul: İnsan Yayınları.
- İBN SİNA (2002). Aşk Risalesi, Çev: Ahmet Ateş, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı.
- MIGNON, Laurent (2002). Çağdaş Türk Şiirinde Aşk, Âşıklar, Mekânlar, İstanbul: Hece Yayınları.
- PALA, İskender (1995a). "Âh Mine'l-Aşk", Cogito Aşk, S. 4, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 81-102.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

-
- PALA, İskender (1995b). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları.
- PALA, İskender (2005). Kitâb-ı Aşk, İstanbul: Alfa Yayınları.
- PALA, İskender (2006). Leylâ ile Mecnûn, İstanbul: Kapı Yayınları.
- SIMS, Elenor (1991). “16th-Century Persian and Turkish Manuscripts of Animal Fables in Persia, Transoxiana and Ottoman Turkey”, A Mirror for Princes from India, Illustrated Versions of the Kalilah wa Dimnah, Anvar-i Suhayli, Iyar-i Danish, and Humayun Nameh, Editör: Ernst J. Grube, Marg Yayınları.
- TANJU, İzzet (2006). Endülüste Raks, Aşk Üstüne, Âşıklar Üstüne, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TULUM, A. Mertol (2001). Yusuf Sinan Paşa, Tazarru'nâme, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (1998). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Marifet Yayınları.
- ÜSTÜNER, Kaplan (2007). Divan Şiirinde Tasavvuf, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- YASA, Metin (2002). Din Felsefesi Açısından Yunus Emre'de Aşk, Yaratılış, Kendi Olma, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*